

Kertész Balázs

A 14. SZÁZADI MAGYARORSZÁGI KRÓNIKA-SZERKESZTMÉNYEK UTÓÉLETE A KÉSŐ KÖZÉPKORBAN*

Magyarországon a 14. században, az Anjou uralkodók idejében a korábbi historiográfiai hagyomány szerves folytatásaként két olyan krónikaszerkesztmény is született, amely a magyarok történetét beszéli el. A korábbi redakció I. Károly (1301–1342) uralkodása alatt, valószínűleg a ferencesek budai kolostorában készült, ezért Budai Minorita Krónikaként tartjuk számon. A szakirodalom nem egységes abban a kérdésben, hogy a mű egy vagy több szerzőnek tulajdonítható-e. Szövegét, amely eredeti formájában feltehetőleg az 1333. évig terjedt, négy kézirat és egy ősnymtatvány tartotta fenn: az Acephalus kódex, a Sambucus-kódex, az 1473-ban kinyomtatott Budai Krónika, a Dubnici Krónika kódexe és a Vatikáni (Római) kódex. Ezt a szövegegyüttest az ősnymtatvány után a Budai Krónika családjának nevezzük. A másik redakció összeállítására I. Károly fia, I. (Nagy) Lajos (1342–1382) uralkodása alatt került sor: szerzője-szerkesztője 1358. május 15-én kezdte el írni a krónikát. Fő forrása a Károlykori szerkesztmény volt, ennek előszavát új, jóval terjedelmesebb prologussal cserélte fel, majd a magyarok bibliai eredetét illetően a korábbi krónikával polemizálva azt szándékozott bizonyítani, hogy azok Noé fiai közül nem az apja által megátkozott Kámtól, hanem Jáfettól, az európai népek ősatyjától származnak. Ezen kívül egy vagy több, ma már nem ismert forrásból a 11–12. századra vonatkozó, többnyire hitelesnek tekinthető ismeretanyaggal interpolálta az alapszöveget – s ezzel felbecsülhetetlen értékű híryananyagot mentett meg az utókor számára. Az I. Lajos-kori krónika szövegét öt kézirat őrzi: a Képes Krónika kódexe, a Csepregi-kódex 18. századi másolata, a Teleki- (más néven Nagyenyedi) kódex, a Thuróczy-kódex és a Béli-kódex. Ez a szövegegyüttes alkotja a Képes Krónika családját. A szöveghagyomány sajátosságai miatt kérdéses, hogy ez a redakció eredetileg meddig terjedt (lásd a kéziratok ismertetését). Míg a Képes Krónika családjának szövegváltozatai között alig találhatók komoly eltérések, addig a Budai Krónika családjáról ugyanez nem mondható el, tagjai számos helyen a Képes Krónika családjával mutatnak rokonságot, ami annak a bizonyítéka, hogy a két szöveghagyomány nem független egymástól. Mindezt jól szemlélteti a szövegcsaládok 1937-ben megjelent kritikai kiadása, amelyet Domanovszky Sándor készített el.¹

* A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj (BO/00099/14/2) támogatásával készült. E helyen is köszönetet mondok Veszprémy Lászlónak a tanulmány megírásához nyújtott segítségért.

¹ *Chronici Hungarici compositio saeculi XIV.* Ed. Alexander Domanovszky. In: *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum.* I–II. Ed. Emericus

A két krónikaszerkesztményt tehát viszonylag nagyszámú kézirat és egy ősnymtatvány tartotta fenn, s emellett elveszett kódexekkel is számolnunk kell. Gondolhatunk például azokra a kéziratokra, amelyekről a fennmaradt szövegeket másolták.² Ezzel kapcsolatban nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt a tényt, hogy a középkori magyarországi könyvvállomány döntő többsége a történelem során elpusztult.³ Minden bizonnyal erre a sorsra jutottak a korábbi, aktualitásukat veszített krónikaredakciók is, amelyek fokozatosan kiszorultak a használatból. Az évszázadokon keresztül formálódó, bővülő történetírói hagyományból mindössze két munka maradt fenn önálló szöveggént: P. mester 1200 körül vagy valamivel később írt gesztája és Kézai Simon 1282–1285 között készült krónikája.⁴

Szentpétery. Budapestini 1937–1938. (Reprint: Bp. 1999.) (a továbbiakban: SRH) I. 217–505. *Kristó Gyula*: Anjou-kori krónikáink. Századok 101. (1967) 457–504.; *Horváth János*: Die ungarische Chronisten der Angiovinenzeit. Acta Linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae 21. (1971) 321–377.; *Kristó Gyula – Makk Ferenc*: Krónikáink keletkezéstörténetéhez. Történelmi Szemle 15. (1972) 198–203.; *Kristó Gyula*: A Képes Krónika szerzője és szövege. In: Képes Krónika. Ford. Bellus Ibolya. A kísérőtanulmányokat Dercsényi Dezső, Kristó Gyula és Csapodiné Gárdonyi Klára, a jegyzeteket Kristó Gyula írta. Bp. 1986. (a továbbiakban: Képes Krónika [1986]) 459–516.; *Uő*: Krónikakompozíció. In: Korai magyar történelmi lexikon (9–14. század). Főszerk. Kristó Gyula. Szerk. Engel Pál – Makk Ferenc. Bp. 1994. (a továbbiakban: KMTL) 381–382.; *Kristó Gyula – Wehli Tünde*: Képes Krónika. In: KMTL 341.; *Szovák Kornél – Veszprémy László*: Krónikák, legendák, intelmek. Utószó. In: SRH II. 750–761. (Szovák K.); *Kristó Gyula*: Magyar historiográfia I. Történetírás a középkori Magyarországon. Bp. 2002. 78–88.; *Szovák Kornél*: Utószó és irodalom. In: Képes Krónika. Ford. Bollók János. A fordítást gondozta és a jegyzeteket készítette Szovák Kornél – Veszprémy László. Az utószót írta, a függelékét és az irodalomjegyzékét összeállította Szovák Kornél. Bp. 2004. 233–256.; *Thoroczkay Gábor*: Krónikakompozíció. In: Magyar művelődéstörténelmi lexikon. I–XIII. Főszerk. Kőszeghy Péter. Szerk. Tamás Zsuzsanna. Bp. 2003–2012. (a továbbiakban: MAMÚL) VI. 322–324.; *Szőcs Tibor*: A 14. századi krónikaszerkesztmény interpolációi és 11. századi okleveleink. Fons 14. (2007) 59–95.; *Somogyi Szilvia*: A XIV. századi krónikakompozíció Anjou-kori folytatásának nyelvezete. (A budai minorita krónika latin nyelve.) Fons 18. (2011) 209–268. Az I. Lajos-kori redakció szerzőjének kérdéséhez legújabbban I. *Bácsy Dániel*: Jogi műveltség, történetírás és kancellária a 14. századi Magyarországon. Történelmi Szemle 57. (2015) 607–618.

² *Domanovszky Sándor*: A Dubniczi Krónika. Századok 33. (1899) 251.; *Kristó Gy.*: Anjou-kori krónikáink i. m. 466.; *Mályusz Elemér*: A Thuróczy-krónika és forrásai. Bp. 1967. 73., 76.; *Uő*: A Thuróczy-krónika XV. századi kiadásai. Magyar Könyvszemle 83. (1967) 6–10.; *Kristó Gy. – Makk F.*: Krónikáink keletkezéstörténetéhez i. m. 201.; *Szelestei N. László*: Magyarországi krónika- és breviárium töredékek az Országos Széchényi Könyvtár Cod. Lat. 324. jelzetű kódexének gerincéből. Magyar Könyvszemle 105. (1989) 115–123.; *Veszprémy László*: A Képes Krónika a nemzet könyvtárában. In: Veszprémy László – Wehli Tünde – Hapák József: A Képes Krónika könyve. Bp. 2009. 27.; *Uő*: A Képes Krónika és Anonymus kéziratának utóéletéhez. In: Tiszteletkőr. Történelmi tanulmányok Draskóczy István egyetemi tanár 60. születésnapjára. Szerk. Mikó Gábor – Péterfi Bence – Vadas András. Bp. 2012. 594–595.

³ Becslések szerint mindössze néhány százaléka maradt fenn napjainkig. L. *Mezey László*: Fragmenta Codicum. Egy új forrásterület feltárása. A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományok Osztályának Közleményei 30. (1978) 65–90.; *Madas Edit – Monok István*: A könyvkultúra Magyarországon a kezdetektől 1730-ig. Bp. 1998. 11.

⁴ *Mályusz E.*: A Thuróczy-krónika és forrásai i. m. 61.; *Kristó Gy. – Makk F.*: Krónikáink keletkezéstörténetéhez i. m. 199.; *Mályusz Elemér*: Királyi kancellária és krónikairás a középkori Magyarországon. Bp. 1973. 5–6.; *Szovák K.*: Utószó i. m. 243., 252.; *Veszprémy L.*: A Képes Krónika a nemzet könyvtárában i. m. 19.

A kéziratok és az ősnymotatvány

A két krónikaredakció utóéletének elsődleges tanúi maguk a kéziratok és az ősnymotatvány, ezért szükséges a rájuk vonatkozó ismeretek összefoglalása, különös tekintettel a szövegahagyomány és az utóélet szempontjából fontos információkra.

A Budai Krónika családja:

1. *Acephalus kódex*.⁵ A vegyes tartalmú kötet az elején is, a végén is csonka, ezért kapta az *Acephalus* nevet. Esztergomi vonatkozásai alapján feltételezhető, hogy az 1350–1360-as évek esztergomi érsekeinek budai vagy esztergomi környezetében készült. Néhány utólag beírt szöveg kivételével az egész kódex egy kéz írása, az ismeretlen másoló valószínűleg a saját használatára állította össze a kötetet. A következő művek olvashatók a kódexben az ő írásával: a krónika (fol. 1v–34v); egy Nagy Sándor-történet (fol. 48r–78r); egy megjegyzés a német választófejedelmekről és a császárkoronázásról (fol. 78v); Odoricus de Pordenone itáliai ferences kelet-ázsiai útleírása (fol. 80r–106v); természettudományi és matematikai jegyzetek (fol. 112r–119r); Pseudo Dániel *somniariuma* (fol. 119v–122v); egy asztrológiai jegyzet (fol. 122v–124r) és egy szinonimagyűjtemény (fol. 124r–127v). A német-római császár koronázásával és a választófejedelmekkel kapcsolatos szöveg mellé a 15. század második felében beírt megjegyzés a kézirat korabeli használatára utal. A kódex a 18. században már a bécsi Hofbibliothek tulajdonát képezte, ahol Kollár Ádám, a könyvtár őre az előzéklapon olvasható *possessorbejegyzés* alapján feljegyezte, hogy a kötet korábban az esztergomi káptalan könyvtáré volt, azonban az előzéklapot a kézirat újrakötésekor eltávolították. A kódex a Magyarország és Ausztria között 1932-ben, Velencében megkötött egyezmény keretében került mai őrzőhelyére.⁶

Időben az *Acephalus kódex* áll a legközelebb az I. Károly-kori krónikához, azzal majdnem egykorú. A krónika a kézirat csonka volta miatt a 65. fejezet „*regnum illud Hungarice Erdelv*” szavaival kezdődik.⁷ A szöveg a Budai Krónika családjának tagjai közül a *Sambucus-kódex* textusával áll szoros rokonságban.⁸ Felmerült, hogy mindkét változat a Budai Minorita Krónika közvetlen másolata,⁹ azonban az *Acephalus kódex* krónikaváltozata több helyen bővebb, mint a *Sambucus-kódex*. Két fejezete a Képes Krónika családjának interpolációival

⁵ Országos Széchényi Könyvtár (a továbbiakban: OSzK), Kézirattár, Cod. Lat. 405.; *Bartoniék, Emma: Codices manu scripti Latini. I. Codices Latini medii aevi.* Bp. 1940. 366–367. (405. sz.)

⁶ *Bartoniék, E.: Codices i. m. 366–367.* (405. sz.); *Kristó Gy.: Anjou-kori krónikáink i. m. 463–465.; Csapodi Csaba – Csapodiné Gárdonyi Klára: Bibliotheca Hungarica. Kódexek és nyomtatott könyvek Magyarországon 1526 előtt.* I. Bp. 1988. 917. sz.; *Körmendy Kinga: Az Acephalus kódex esztergomi vonatkozásai* (OSzK Cod. Lat. 405). *Magyar Könyvszemle* 115. (1999) 65–68.; *Uő: Acephalus-kódex.* In: Csillag a holló árnyékában: Vitéz János és a humanizmus kezdetei Magyarországon. Az Országos Széchényi Könyvtár kiállítása, 2008. március 14 – június 15. Szerk. Földesi Ferenc. Bp. 2008. 74–75.

⁷ *Chronici Hungarici compositio i. m. 315.*

⁸ *Domanovszky S.: A Dubniczi Krónika i. m. 252.; Uő: A Budai Krónika. Századok* 36. (1902) 625.

⁹ *Kristó Gy.: Anjou-kori krónikáink i. m. 466–467.; Uő.: A Képes Krónika szerzője i. m. 460–461.; Uő: Magyar historiográfia i. m. 78.*

mutat rokonságot,¹⁰ Telegdi Csanád esztergomi érsek (1330–1349) esztergomi tevékenységének leírása csak ebben a kódexben olvasható,¹¹ az 1342. évi eseményekről, Károly haláláról és Lajos megkoronázásáról szóló előadása pedig jóval terjedelmesebb, mint a Sambucus-kódex leírása, ugyanakkor a Képes Krónika családjába tartozó Thuróczy-kódex valamivel bővebb szövegével állítható párhuzamba.¹² Vitatott, hogy az Acephalus kódex krónikaszüvegének szerkesztője azonos személy volt-e a másolóval,¹³ az azonban tény, hogy a kódex másolója a krónika szövege után üresen hagyott 13 levelet (fol. 35r–47v), amiből arra következtethetünk, hogy az 1342 utáni évek eseményeit is rögzíteni akarta.¹⁴

2. *Sambucus-kódex*.¹⁵ A 15. század végére datálható kéziratot egy kéz másolta humanista könyvirással. A kutatók egybehangzó véleménye szerint ez a változat áll a legközelebb a Budai Minorita Krónika eredeti szövegéhez.¹⁶ Az ismeretlen *scriptor* tulajdonképpen két különböző eredetű szöveget írt le: az első levél két oldalára Kézai Simon munkájának IV. László királyhoz szóló ajánlását, előszavát és az elbeszélés első néhány sorát,¹⁷ utána pedig a Károly-kori krónikát (fol. 2r–50r). A másolás módjával egyértelműen jelezte, hogy a két szöveg nem tartozik össze: egyrészt rubrikával látta el a Kézai-krónikából származó részletet (*Prohemium quoddam de gestis et factis Hungarorum regum*), másrészt az első levél verzóján a szöveg után üresen hagyott nyolcsornyi helyet — jóllehet a többi oldalt teljesen beírta —, a Károly-kori krónikát pedig a következő oldalon (fol. 2r) kezdte el lemásolni.¹⁸ Ez a változat szintén az 1342. évig jut el, de úgy, hogy fol. 1333 után már csak egy rövid megjegyzést tartalmaz I. Károly haláláról, temetéséről és I. Lajos megkoronázásáról. A kézirat a humanista polihisztor Zsámboky Jánosról (Ioannes Sambucus [1531–1584]) kapta a nevét, aki 1563-ban, itáliai útja során vásárolta azt meg a pistoiiai apáttól. Később a Zsámboky-gyűjteménnyel együtt a bécsi császári könyvtárba, majd az említett 1932-es velencei egyezmény keretében a jelenlegi őrzőhelyére került a kötet.¹⁹

3. *Budai Krónika*.²⁰ A *Chronica Hungarorum* című nyomtatvány az első Magyarországon nyomtatott könyv, amelyet német származású nyomdásza,

¹⁰ *Chronici Hungarici compositio* i. m. 353–355., 434–435. L. *Chronici Hungarici compositio* i. m. 228.; *Kristó Gy.*: Anjou-kori krónikáink i. m. 464., 465., 51. jegyz.; *Kristó Gy. – Makk F.*: Krónikáink keletkezéstörténetéhez i. m. 200.

¹¹ *Chronici Hungarici compositio* i. m. 492–493. L. *Kristó Gy.*: Anjou-kori krónikáink i. m. 463–464.; *Körmendy K.*: Az Acephalus kódex i. m. 66.; *Uő.*: Acephalus-kódex i. m. 74.

¹² *Chronici Hungarici compositio* i. m. 502–505. L. *Kristó Gy.*: Anjou-kori krónikáink i. m. 462–466.

¹³ *Kristó Gy.*: Anjou-kori krónikáink i. m. 463–465.; *Körmendy K.*: Az Acephalus kódex i. m. 67.

¹⁴ *Körmendy K.*: Az Acephalus kódex i. m. 67.

¹⁵ OSZK, Kézirattár, Cod. Lat. 406. *Bartonek, E.*: Codices i. m. 367. (406. sz.)

¹⁶ *Domanovszky S.*: A Dubniczi Krónika i. m. 252.; *ifj. Horváth János*: Árpád-kori latinnyelvű irodalmunk stílusproblémái. Bp. 1954. 262.; *Kristó Gy.*: Anjou-kori krónikáink i. m. 466–467.; *Uő.*: A Képes Krónika szerzője i. m. 460.; *Uő.*: Magyar historiográfia i. m. 78.; *Szovák K.*: Utószó i. m. 237.

¹⁷ *Simonis de Keza Gesta Hungarorum*. Ed. Alexander Domanovszky. In: SRH I. 141–142.

¹⁸ *Simonis de Keza* i. m. 133.; *Chronici Hungarici compositio* i. m. 228–229.

¹⁹ *Bartonek, E.*: Codices i. m. 367. (406. sz.); *Maurer Zsuzsa*: Sambucus-kódex. In: Kódexek a középkori Magyarországon. Kiállítás az Országos Széchényi Könyvtárban, 1985. november 12.–1986. február 28. [Szerk. Vizkelety András.] Bp. 1986. 95–96.

²⁰ Régi magyarországi nyomtatványok, 1473–1600. Res litteraria Hungariae vetus operum impressorum, 1473–1600. Szerk. Borsa Gedeon – Hervay Ferenc – Holl Béla – Käfer István – Kelecsényi

Andreas Hess 1473. június 5-én fejezett be, Budán. A mű címlap nélkül jelent meg, a *Chronica Hungarorum* cím a Kárai László budai prépostnak szóló ajánlásban olvasható. A szakirodalomban Budai Krónika néven számon tartott kiadvány egy 1470-ben kiadott spanyol történet után a második nyomtatásban megjelent nemzeti történet, amelyet 1475-ben a cseh, 1477-ben a francia, 1480-ban pedig az angol történet kinyomtatása követett. A budai nyomdaalapítás a Rajna–Majna–Nürnberg–Augsburg–Velece vonaltól északra és keletre rendkívül korainak számít, hátterében minden bizonnyal a kimagasló műveltséggel rendelkező, széles látókörű főpap, Zrednai Vitéz János esztergomi érsek (1465–1472), titkos kancellár állt. Hest valószínűleg az érsek utasítására hívta Rómából Budára Kárai László budai prépost, alkancellár, aki 1470–1471-ben Mátyás király (1458–1490) diplomatájaként járt az Örök Városban. A magyar krónika kinyomtatására bizonyára Vitéz János megbízásából került sor.²¹

A mű az 1468. évvel, Mátyás királynak a moldvai hadjáratról történő hazatérésével ér véget. Hess a Károly-kori krónikának egy olyan, 1342-ig terjedő változatát használta, amely számos eltérést tartalmaz mind az Acephalus, mind a Sambucus-kódexhez képest, az I. Károly utolsó éveiről, haláláról és temetéséről szóló rész pedig csak ebben a krónikában olvasható.²² Ezt Tótsolymosi Apród János (†1393/1394), ismertebb nevén Küküllei János I. Lajos királyról írt, 1382-ig terjedő munkája követi, a szerző nevének említése nélkül.²³ A Lajos halála után olvasható rövid szöveg — a mű kb. 5%-a — 1458-ig az uralkodókra vonatkozó

Ákos. Bp. 1971. 2. sz. A szöveg- és hasonmás kiadások felsorolását l. *Szovák K. – Veszprémy L.*: Krónikák i. m. 755–756. (Szovák K.); *Szovák K.*: Utószó i. m. 262–263.

²¹ *Borsa Gedeon*: A budai Hess-nyomda új megvilágításban. Magyar Könyvszemle 89. (1973) 138–149.; *Uő*: A hazai ősnymtatványok változatai. Magyar Könyvszemle 104. (1988) 1–19.; *Uő*: Hess betűöntvényeinek mérete és az abból levonható következtetések. Magyar Könyvszemle 104. (1988) 235–247.; *Uő*: Hess nyomtatványainak papírja és kötése. Magyar Könyvszemle 105. (1989) 1–19.; *Uő*: Milyen műhelye lehetett Hessnek Budán? Magyar Könyvszemle 105. (1989) 237–246.; *Uő*: A hazai könyvnyomtatás megalapítása. Magyar Könyvszemle 105. (1989) 338–354.; *Uő*: Vitéz János és a könyvnyomtatás. Magyar Könyvszemle 107. (1991) 113–116. (Borsa Gedeon hivatkozott tanulmányai újraközölve: *Uő*: Könyvtörténeti írások I. A hazai nyomdászat, 15–17. század. Bp. 1996. 11–18., 19–34., 67–75., 76–89., 90–96., 97–108., 112–115.); *Veszprémy László*: Az Ősgeztától Bonfiniig. A Magyarok Krónikájának évszázadai. Iskolakultúra 7. (1997:11) 29–38.; *Mikó Árpád*: *Chronica Hungarorum*. In: Jankovich Miklós (1772–1846) gyűjteményei. Kiállítás a Magyar Nemzeti Galériában, 2002. november 28.–2003. február 16. Szerk. Mikó Árpád. Bp. 2002. 262–263.; *V. Ecsedy Judit – Veszprémy László*: Budai Krónika. In: MAMÚL I. 467–468.; *Tringli István*: A Budai Krónika, a legrégebb magyarországi nyomtatvány. In: Hunyadi Mátyás, a király. Hagyomány és megújulás a királyi udvarban, 1458–1490. Kiállítási katalógus. Szerk. Farbak Péter – Spekner Enikő – Szende Katalin – Végh András. Bp. 2008. 507–508.; *Farkas Gábor Farkas*: A Budai Krónika. Iskolakultúra 22. (2012:11) 103–112.; *Borsa Gedeon*: Andreas Hess. (A Magyar Könyvszemle és a MOKKA-R Egyesület füzetei, 6) Bp. 2013.

²² A kiadás alapjául szolgáló kézirat nem maradt fenn. – Elgondolkodtató, hogy bár az I. Lajos-kori redakció terjedelmesebb, mégsem ez a szerkesztmény került kinyomtatásra.

²³ Küküllei János krónikáját három mű őrítte meg: a Budai Krónika, a Dubnici Krónika (l. a következő kéziratot), valamint Thuróczy János 1488-ban nyomtatásban megjelent krónikája (l. később). Az utóbbi a legteljesebb, mivel egyedül ez közli a szerző nevét is tartalmazó előszót, valamint két olyan fejezetet, amelyek a másik két munkából hiányoznak. *Kristó Gyula*: Utószó. In: *Küküllei János*: Lajos király krónikája. – *Névtelen szerző*: Geszta Lajos királyról. Fordította, az utószót és a jegyzeteket írta Kristó Gyula. Bp. 2000. 89–103.; *Thoroczkay Gábor*: Küküllei János. In: MAMÚL VI. 338–339. A Thuróczy-krónikában olvasható változat kiadása: *Johannes de Thurocz*: *Chronica Hungarorum*. I. Textus. Ed. Elisabeth Galántai – Julius Kristó. (Bibliotheca scriptorum medii recentisque aevorum. Series nova VII.) Bp. 1985. 160–188.

legfontosabb adatokat tartalmazza, s csak 1458-tól, Mátyás trónra lépésétől válik valamivel részletezőbbé a tárgyalás. Ez a krónika egyetlen eredeti része, amelyet vagy maga Hess, vagy budai környezetének egyik tagja — esetleg egy kancelláriai alkalmazott — állított össze.²⁴

A *Chronica* körülbelül 200–240 példányban jelent meg, ebből mindössze tíz maradt fenn — ezek közül kettőt őriznek Magyarországon²⁵ —, s tudunk a második világháborúban elpusztult példányról is. A kötetek provenienciája és jelenlegi őrzőhelyei arra utalnak, hogy a mű a közép-európai régióban terjedt el. Korabeli és újkori használatának bizonyítéka, hogy több példányban is találunk 15. századi és/vagy későbbi századokból származó jegyzeteket, a lipcsei kötetet pedig valószínűleg még a 15. században egy ismeretlen személy nagyszámú megjegyzéssel, valamint név- és tárgymutatóval látta el, amelyhez csatolta a magyar uralkodók névsorát Mátyás királlyal bezárólag.²⁶ Az ősnymotvány közép-európai elterjedtségének és használatának további bizonyítékát jelenti az a négy korabeli, kéziratos másolat, melyek közül egyet-egyet Münchenben,²⁷ Pécsen,²⁸ Bécsben²⁹ és Nürnbergben³⁰ őriznek.³¹ A müncheni kézirat Hartmann Schedel (1440–1514) német orvos és humanista birtokában volt,³² a pécsi másolatot Johannes Menestarffer, a szabad művészetek doktora, kánonjogi licenráciátus, a St. Lambrecht-i bencés apátság krónikása készítette 1481-ben, Bécsben.³³

A *Chronica* magyarországi recepciójával kapcsolatban kevés információval rendelkezünk. A fennmaradt példányok közül a budapesti Egyetemi Könyvtáré az egyetlen, amelyet a nyomtatástól kezdve Magyarországon őriznek, a szentpétervári kötetet pedig a nyomtatást követően legalább másfél évszázadon át magyar nyelvterületen használták. Az előbbiben 15–18. századi, az utóbbiban 16–17. századi bejegyzéseket találunk.³⁴ Az Egyetemi Könyvtár példánya

²⁴ Domanovszky S.: A Budai Krónika i. m. 615–630.; Mályusz E.: A Thuróczy-krónika és forrásai i. m. 74.; Veszprény L.: Az Osgesztától Bonfiniig i. m. 32.; Kristó Gy.: Magyar historiográfia i. m. 85–86., 104.

²⁵ OSzK, Régi Nyomtatványok Tára, Inc. 326. Elektronikus kiadása: <http://oszkdk.oszk.hu/storage/00/00/18/34/dd/1/html/index2.htm> (A letöltés ideje: 2015. 04. 30.) A másik magyarországi példány: ELTE Egyetemi Könyvtár, Inc. 10.

²⁶ Borsza Gedeon: A hazai ősnymotványok példányai. Magyar Könyvszemle 104. (1988) 95–125.; Uő: Új példány került elő az első hazai nyomtatványnak. Magyar Könyvszemle 106. (1990) 129–131. (Mindkét tanulmány újraközölve: Uő: Könyvtörténeti írások i. m. 35–66., 109–111.); Uő: Andreas Hess i. m. 91–136.; Farkas Gábor Farkas: A Budai Krónika Princetonban. Iskolakultúra 23. (2013:2) 91–95.

²⁷ München, Bayerische Staatsbibliothek, Clm 442. fol. 165r–258v.

²⁸ Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont, Klimó Könyvtár, jelzet nélkül.

²⁹ Bécs, Österreichische Nationalbibliothek, Cod. 3445. fol. 95r–171v. L. Gábor Gyula: Adatok a középkori magyar könyvírás történetéhez. Magyar Könyvszemle 18. (1910) 18–19.

³⁰ Nürnberg, Scheurl Bibliothek, jelzet nélkül, 411–452.

³¹ A kéziratokat felsorolja Farkas Gábor Farkas: A Budai Krónika eddig ismeretlen 18. századi kéziratok. Magyar Könyvszemle 130. (2014) 278.

³² Gábor Gy.: Adatok i. m. 9–18. A kódexet magam is megvizsgáltam.

³³ Schmelczler-Pohánka Éva: A Klimó Könyvtár „kincsei” I. Johannes Menestarffer, Chronica Hungarorum, Bécs, 1481 (Kézirat). Magyar Könyvszemle 130. (2014) 237–252.

³⁴ Borsza G.: A hazai ősnymotványok példányai i. m. 98–110., 119–121., 123.; Uő: Andreas Hess i. m. 96–111., 123–125., 134.

eredetileg az Országos Széchényi Könyvtár Inc. 545. jelzetű kolligátumában maradt fenn, amely jelenleg Iulius Caesar gall háborúról írt munkáját és Francesco Petrarca Caesar-életrajzát tartalmazza. Mindkét mű Esslingenben jelent meg, 1473-ban, Konrad Fynernél. A magyar krónikát, amely a kolligátum harmadik tagja volt, 1875-ben kiemelték a kötetből, és csereképpen átadták az Egyetemi Könyvtárnak. Az OSzK ősnymtatványának gótikus bőrkötése Magyarországon készült, 1473 pünkösdsje után, ugyanabban a könyvkötőműhelyben, amelyben a Képes Krónika családjába tartozó Teleki- (Nagyenyedi) kódex kötése (lásd később).³⁵

A krónika megvásárlói között a bibliofil főpapok és a királyi udvar művelt, vezető tisztségviselői mellett az alacsonyabb beosztású hivatalnokokkal is számolnunk kell.³⁶ Söptei Péter kancelláriai jegyző 1488. november 5-én három budai szőlő mellett öt nyomtatott könyvet — köztük egy *Chronica Hungarorum* című munkát — hagyott az ágostonrendi remeték budai kolostorára.³⁷ A mű azonosítása Hess kiadványával azért nem magától értetődő, mert ugyanebben az évben jelent meg Thuróczy János azonos című munkája, mégpedig két kiadásban, márciusban Brünbnben, júniusban pedig Augsburgban (lásd később). Ennek ellenére a szakirodalom joggal foglalt állást úgy, hogy Söptei Hess kiadványát hagyta a kolostorra, hiszen nem valószínű, hogy az újonnan megjelent, jóval terjedelmesebb és illusztrált, s így drágább Thuróczy-krónikát adományozta volna a kolostornak.³⁸

A mű magyarországi története szempontjából lényeges, hogy a kéziratos Dubnici Krónika összeállítója a Budai Krónikát használta főforrásként (lásd a következő kéziratot). Hess kiadványának több, 18. századi másolata is ismert.³⁹

4. *Dubnici Krónika*.⁴⁰ A papírkódex csak a krónikasöveget tartalmazza, amelyet egy kéz írt le. A magyar történelmet az 1479. évig tárgyaló munka is-

³⁵ *Borsa G.*: A hazai ősnymtatványok példányai i. m. 102–109.; *Rozsondai Marianne*: Magyar gótikus és reneszánsz könyvkötések. In: Pannonia regia. Művészet a Dunántúlon, 1000–1541. Szerk. Mikó Árpád – Takács Imre. Bp. 1994. 452.; *W. Salgó Ágnes*: Caius Iulius Caesar: A gall háború és Petrarca Caesar életrajza. In: Jankovich i. m. 263–264.; *Rozsondai Marianne*: Eredeti kötésben megőrzött nyelvméleink. In: „Látjátok feleim...” Magyar nyelvmélekek a kezdetektől a 16. század elejéig. Az Országos Széchényi Könyvtár kiállítása, 2009. október 29 – 2010. február 28. Szerk. Madas Edit. Bp. 2009. 175–176.; *Borsa G.*: Andreas Hess i. m. 100–110.

³⁶ *Soltész Zoltánné*: Utószó. In: *Basilius Magnus*: A költők olvasásáról. – *Xenophon*: Socrates védőbeszéde. Facsimile. Ford. Ritoók Zsigmond. Soltész Zoltánné tanulmányával. Bp. 1978. 121–122.; *Borsa G.*: Andreas Hess i. m. 196.

³⁷ *Schönherr Gyula* – *Csánki Dezső* – *Nagy Imre*: Adatok a hazai középkori könyvtárak történetéhez. Magyar Könyvszemle 13. (1888) 89–90.; *Némethy Lajos*: Budapesten volt egyházi testületek pecsétjei. Turul 6. (1888) 78–79., tévesen a pálosoknak tulajdonítja a kolostort.

³⁸ *Holub József*: A Budai Krónika említése 1488-ból. Magyar Könyvszemle 35. (1928) 74–75.; *Bónis György*: A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon. Bp. 1971. 304.; *Soltész Z.*: Utószó i. m. 122.; *F. Romhányi Beatrix*: „Meretur vestre devocionis affectus ...” Egy vallásos középkori budai polgár – Söptei Péter kancelláriai jegyző. In: „Es tu scholaris”. Ünnepi tanulmányok Kubinyi András 75. születésnapjára. Szerk. F. Romhányi Beatrix et al. Bp. 2004. 40.

³⁹ *Farkas G.*: A *Budai Krónika* eddig ismeretlen 18. századi kézirata i. m. 277–280.

⁴⁰ OSzK, Kézirattár, Cod. Lat. 165. *Bartoniék, E.*: Codices i. m. 138. (165. sz.). Önálló kiadása: *Chronicon Dubnicense cum codicibus Sambuci, Acephalo et Vaticano Cronicisque Vindobonensi Picto et Budensi accurate collatum*. Ed. M. Florianus. (Historiae Hungaricae fontes domestici I. Scriptores III.) Quinqueeclesiis 1884. 1–204. Domanovszky Sándor megállapítása szerint a kiadás

meretlen szerkesztője több elbeszélő forrást is felhasznált. Egy, a Képes Krónikához közel álló változatból átvette a bővebb szövegezésű krónikaszerkesztmény első fejezeteit, majd áttért a rövidebb, nyomtatott Budai Krónika leírására, amelyet több helyen kiegészített a bővebb krónikaredakcióból.⁴¹ A Budai Krónikából emelte át Küküllei János I. Lajos királyról írt munkáját, forrásához hasonlóan a szerző nevének említése nélkül. Ebbe beillesztett egy, az 1345–1355. éveket tárgyaló krónikatöredéket, amely csak ebből a kéziratból ismert.⁴² A Dubnici Krónika a befejezését tekintve is egyedülálló: szerkesztője, miután befejezte a Budai Krónika leírását annak utolsó, Mátyás királyt dicsőítő fejezetével együtt, 1474–1479. évi eseményeket jegyzett le, amelyek kapcsán éles kritikát fogalmazott meg Mátyással, a trónon lévő uralkodóval szemben. Az önálló szellemi alkotásnak tekinthető befejező részben Drágfi Bertalan dicsőítése az 1479-ben megívott kenyérmezei csata kapcsán arra utal, hogy a bárói rangú Drágfi családnak befolyása lehetett a krónika szerkesztőjére; a Drágfiakra vonatkozó, a 16. század közepéről származó bejegyzésekből pedig arra következtethetünk, hogy a kódex akkor a család tulajdonában vagy környezetében volt. A krónika legkorábban 1479-ben készülhetett el, a Várad környéki események megörökítése alapján feltételezhető, hogy az összeállítására a püspöki székhelyen került sor. Maga a kódex, amelyről nem tudjuk, hogy autográf-e, legkorábban szintén 1479-ben keletkezhetett. Gazdagon akarták illuminálni, de a rubrikák és a miniatúrák számára kihagyott helyek végül üresen maradtak, csupán az első oldalon látható két későbbi rajz. A kötet ismeretlen időpontban az Illésházy család dubnici könyvtárába került. Ezen őrzőhelyéről kapta a nevét, és innen került a magyar nemzeti könyvtárba.⁴³

számos hibával terhelt. L. *Domanovszky Sándor*: A Dubniczi Krónika kézírata és kiadása. Akadémiai Értesítő 10. (1899) 397–402.

⁴¹ Azzal a kérdéssel kapcsolatban, hogy a Dubnici Krónika szerkesztője az I. Lajos-kori szerkesztmény melyik kéziratát használta, érdemes megemlíteni a következőket. Domanovszky Sándornak a Dubnici Krónikát bemutató, 1899-ben megjelent alapvető tanulmányában félreértésre adhat okot, hogy a szerző következetesen a 'Bécsi Képes Krónika' kifejezést alkalmazza forrásmegjelölésként, ugyanakkor a tanulmány egy helyén úgy foglal állást, hogy a szerkesztő nem közvetlenül a Képes Krónikát használta, hanem egy ahhoz közel álló, ma már nem ismert változatot. L. *Domanovszky S.*: A Dubniczi Krónika i. m. 251. Később magát a Képes Krónikát nevezte meg mint forrást. L. *Chronici Hungarici compositio* i. m. 230. A szakirodalom az utóbbi álláspontot vette át. Kivételt jelent *Dékáni Kálmán*: A Bécsi Képes Krónika. Erdélyi Múzeum 10. (1915) 48–49.

⁴² Kiadása: *Chronicon Dubnicense* i. m. 143–167. A kutatás korábban egyetlen, ferences szerzőnek tulajdonította a művet. L. *Kristó Gyula*: Névtelen Minorita. In: *KMTL* 492. Kristó későbbi véleménye szerint a töredék két szerző keze nyomát viseli magán, közülük az egyik ferences szerzetes. L. *Kristó Gy.*: Utószó i. m. 104–117.; *Uő*: Magyar historiográfia i. m. 89–93.

⁴³ Ma Dubnica nad Váhom / Máriatölgyes Szlovákia trencsényi kerületében. *Domanovszky S.*: A Dubniczi Krónika i. m. 226–256., 342–355., 411–451.; *Uő*: A Dubniczi Krónika kódexe. Magyar Könyvszemle 7. (1899) 64–72.; *Bartonek, E.*: Codices i. m. 138. (165. sz.); *Mályusz E.*: A Thuróczy-krónika és forrásai i. m. 74–75.; *Maurer Zsuzsa*: Dubnici Krónika. In: *Kódexek a középkori Magyarországon* i. m. 146–147.; *Kristó Gy.*: Magyar historiográfia i. m. 104–106.; *Uő*: A Dubnici Krónika Mátyás-történetének két kifejezéséről. In: *Studia professoris–professor studiorum. Tanulmányok Érszegi Géza hatvanadik születésnapjára*. Szerk. Almási Tibor – Draskóczy István – Jancsó Éva. Bp. 2005. 165–167.; *Kertész Balázs*: Dubnici Krónika. In: *Csillag a holló árnyékában* i. m. 78–79.; *Tringli István*: A Dubnici Krónika. In: *Hunyadi Mátyás* i. m. 508–509.

5. *Vatikáni (Római) kódex*.⁴⁴ A 15. században, talán egy dalmáciai személy által másolt, az elején és a végén is csonka kódex eredetileg több művet foglalt magába, jelenleg azonban az utolsó levél verzójától eltekintve csak a magyar krónikát tartalmazza. A szöveg az elején csonka, a kritikai kiadás 28. fejezetének „*lagenam implens et herbam periarum ponens in utrem*” szavaival kezdődik,⁴⁵ s hiányoznak belőle a 192–196. fejezetek is, de a végén ép, az 1333. évig terjed. Nagyfokú egyezést mutat a Budai Krónikával, ugyanakkor a szövegváltozatai közelebb állnak a Képes Krónikához, mint az Acephalus és a Sambucus-kódexek variánsai, ezért köztes helyet foglal el a két krónikacsalád között. A kódexet Ioannes Lucius (1604–1679) dalmát történetíró helyezte el a Vatikáni Könyvtárban.⁴⁶

A Budai Krónika családjába sorolt kódexek és ősnymotatvány bemutatásának a végére érve azokat a pergamentöredékeket említtem meg, amelyek az Országos Széchényi Könyvtár Cod. Lat. 324. jelzetű kódexének⁴⁷ restaurálása során kerültek elő 1986-ban. A kézirat 15. századi kötése elülső kötéstáblájának belsejére írt nevek szerint a kötetet a 15. század második felében, de legkésőbb a 16. század elején Magyarországon használták. A töredékek egyik része egy 13. századi, talán Magyarországon használt breviárium egyetlen leveléből származik, másik része egy, legkésőbb a 14–15. század fordulóján másolt krónikakézirat két leveléből való, amelyeknek szövege a Budai Krónika családjával egyezik.⁴⁸

Következzenek a Képes Krónika családjába tartozó kódexek!

1. *Képes Krónika*.⁴⁹ Ahogy arról már esett szó, a Képes Krónikáról elnevezett szövegcsalád alapszövegét szerzője-szerkesztője 1358. május 15-én kezdte el írni.⁵⁰ A család legkorábbi szövegtenűje a gazdagon díszített kódex, amelyet I. Lajos király megrendelésére készítettek el.⁵¹ Ennek idejét az újabb kutatási

⁴⁴ Vatikán, Biblioteca Apostolica Vaticana, Cod. Vat. Lat. 6970.

⁴⁵ *Chronici Hungarici compositio* i. m. 288.

⁴⁶ *Lukcsics Pál*: A vatikáni magyar krónika kódexéről és szövegéről. *Magyar Könyvszemle* 36. (1929) 141–146.; *Chronici Hungarici compositio* i. m. 230–231.; *Mályusz E.*: A Thuróczy-krónika és forrásai i. m. 75. Lukcsics Pálnak a krónikaszcövegről készített másolata: OSzK, Kézirattár, Fol. Lat. 4016.

⁴⁷ *Bartonek, E.*: *Codices* i. m. 282–283. (324. sz.)

⁴⁸ *Szelestei N. László*: Magyarországi krónika- és breviárium töredékek i. m. 115–125.

⁴⁹ OSzK, Kézirattár, Cod. Lat. 404. *Bartonek, E.*: *Codices* i. m. 365–366. (404. sz.). A szöveg- és hasonmás kiadások felsorolását l. *Mályusz Elemér*: A Képes Krónika kiadásai. In: *Középkori kútfőink kritikus kérdései*. Szerk. Horváth János – Székely György. Bp. 1974. 167–186.; *Szovák K.* – *Veszprémy L.*: *Krónikák* i. m. 755–756. (Szovák K.); *Szovák K.*: *Utószó* i. m. 261–263.

⁵⁰ *Chronici Hungarici compositio* i. m. 239. Létezik olyan vélemény is, amely szerint magát a Képes Krónikát kezdték el összeállítani az említett időpontban. L. *Dercsényi Dezső*: A Képes Krónika és kora. In: *Képes Krónika* (1986) i. m. 403.

⁵¹ *Kristó Gy.*: Anjou-kori krónikáink i. m. 486.; *Wehli Tünde*: Könyvfestészet a magyarországi Anjou-udvarban. In: *Művészet* I. Lajos király korában, 1342–1382. Szerk. Marosi Ernő – Tóth Melinda – Varga Livia. Bp. 1982. 134.; *Uő*: Képes Krónika. In: *Kódexek a középkori Magyarországon* i. m. 104.; *Uő*: Itáliai összefüggések: a Képes Krónika. In: *Magyarországi művészet 1300–1470 körül*. I–II. Szerk. Marosi Ernő. Bp. 1987. I. 488.; *Hoffmann Edit*: Régi magyar biblioflek. Hasonmás kiadás és újabb adatok. Szerk. Wehli Tünde. Bp. 1992. 223. (Wehli T.); *Marosi Ernő*: *Kép és hasonmás*. Művészet és valóság a 14–15. századi Magyarországon. (Művészettörténeti Füzetek 23.) Bp. 1995. 48.

eredmények az 1358. évhez közelítik.⁵² Szövege I. Károly 1330. évi Bazarád havasalföldi vajda elleni hadjáratának leírása során, mondat közben, a *quatenus* kötőszó után megszakad.⁵³ A kódex sorsát csak a 17. század első harmadától tudjuk nyomon követni: ekkor már a bécsi Udvari Könyvtárban volt, legkorábbi említése a Sebastian Tengnagel könyvtárigazgató (1608–1636) által készített katalógusok egyikében található.⁵⁴ A kézirat olvasottságának nyomai a 15–16. századra datálható, több kéztől származó latin nyelvű és török betűs lapszéli bejegyzések, amelyeknek egy része a szövegben szereplő tulajdonnevek kiemelését szolgálja.⁵⁵ Felmerült, hogy néhány 15. századi megjegyzést a Budai Krónika kapcsán már említett tudós főpap, Vitéz János írt a kódexbe, azonban ezek kis száma és rövidsége korlátozza a minden kétséget kizáró bizonyítás lehetőségét.⁵⁶ A feltehetőleg 16. századi török betűs bejegyzések — a címlapon (f. 1r): „Turóds János krónikája”, 24. oldal (f. 12v): „Nota diligenter. Jegyezd meg ezeket.”, 25. oldal (f. 13r): „Csákvár” — törökül jól tudó személytől származhatnak, aki a jelek szerint tanulmányozta a magyarok történetét.⁵⁷ A kódex papírtáblás bőrkötése a 16. század második felében készült. A bekötés során a kéziratot körülvágták, ennek következtében néhány marginális bejegyzés és számos lapszéldísz megcsontult.⁵⁸ A kötet a már említett 1932. évi velencei egyezményt követően került a Széchényi Könyvtárba.⁵⁹

A kódex történetével kapcsolatban a Teleki-kódex (lásd később) krónika-szövege után olvasható másolói bejegyzést és az arra épülő, a Képes Krónika keletkezésére és sorsára vonatkozó elméletet is érdemes felidézni. A bejegyzés a következőkről tájékoztat: „Ezt a krónikát Tamás N.-i klerikus kezdte el, és én, Fecz (?) Pál szülötte, Endrefalvai Antal fejeztem be. A Szentpétervásárról származó Benedek szováti plébános számára írtuk. Az Úr ezernégyszázhatvan-kettedik esztendejében lett lemásolva a despota kódexéről, amelyet a legfenségesebb fejedelem, Franciaország királya ugyanazon despota úrnak igen fényes ajándékként küldött.”⁶⁰ Toldy Ferenc, a Képes Krónika szövegének első kiadója

⁵² Hoffmann E.: Régi magyar bibliofilek i. m. 224. (Wehli T.); Marosi E.: Kép és hasonmás i. m. 32.; Kulcsár Péter – Wehli Tünde: Képes Krónika. In: MAMÚL V. 300–301.

⁵³ Chronici Hungarici compositio i. m. 500. Vö. Dercsényi D.: A Képes Krónika i. m. 402.

⁵⁴ Zsinka Ferenc: A Bécsi Képes Krónika török bejegyzései. Magyar Könyvszemle 30. (1923) 249–250.; Jakubovich Emil: Nagy Lajos király oxfordi kódexe, a Bécsi Képes Krónika kora és illuminátora. Magyar Könyvszemle 37. (1930) 389–390.; Csapodiné Gárdonyi Klára: A Képes Krónika miniaturái. In: Képes Krónika (1986) i. m. 525–526. Vö. Jakubovich Emil: Az ambrasi gyűjteményből való-e Béla király névtelen jegyzőjének kódexe? Magyar Könyvszemle 34. (1927) 84–99.

⁵⁵ A bejegyzések felsorolását l. Csapodiné: A Képes Krónika miniaturái i. m. 520–523. Egy további bejegyzés (Kyrieleis) található a 73. oldalon (fol. 37r). L. Holler László: Néhány új megfigyelés a Képes Krónika kódexében. Magyar Könyvszemle 121. (2005) 286.

⁵⁶ Csapodiné Gárdonyi Klára: Újabb adatok a Képes Krónika történetéhez. Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1973. Bp. 1976. 187–189.; Uő: Die Bibliothek des Johannes Vitéz. Bp. 1984. 92.; Veszprémy L.: A Képes Krónika a nemzet könyvtárában i. m. 14.

⁵⁷ Zsinka F.: A Bécsi Képes Krónika i. m. 248–250.

⁵⁸ Csapodiné: A Képes Krónika miniaturái i. m. 523.

⁵⁹ Bartoniek, E.: Codices i. m. 366. (404. sz.)

⁶⁰ „Ista cronica est incepta per Thomam clericum de N. et finita est per me, Anthonium de Endreffalwa, natus Pauli Fecz. (?) Scripsimusque domino Benedicto plebano de Zowath, natione de Sentpetherwasara. Sub anno Domini millesimo quadringentesimo sexagesimo secundo de cronica

a francia uralkodót VII. Károllyal (1422–1461), a megajándékozottat a Magyarországon hatalmas birtokokkal rendelkező Brankovics György (†1456) szerb despotával, az ajándékul küldött krónikát pedig magával a Képes Krónikával azonosította. Véleménye szerint a kódex még a 14. században került Franciaországba: I. Lajos küldte V. Károly francia királynak (1364–1380) jegyajándékul abból az alkalomból, hogy Mária nevű leányát 1374 decemberében eljegyezték a francia trón örökösével, Lajos orléans-i herceggel.⁶¹ Jakubovich Emil korrigálta Toldy tévedését, hiszen I. Lajos leányai közül nem Máriát, hanem az 1370-ben született Katalint jegyezték el, és megállapította, hogy a „Teleki-kódexben olvasható krónika betűről-betűre megegyezik a Bécsi Képes Krónika szövegével”.⁶² Az elmélet széles körben elfogadottá vált.⁶³ A Teleki-kódexben fennmaradt krónika valóban a Képes Krónika családjába tartozik, azonban a krónikaváltozatok összevetésén alapuló legújabb vizsgálatok szerint nem közvetlenül a Képes Krónikáról másolták.⁶⁴ Következésképpen a francia király által a szerb despotának küldött krónika nem lehet azonos a Képes Krónikával. Az utóbbi kódexében egyébként semmi sem utal arra, hogy a francia uralkodók, majd pedig a szerb despota birtokában lett volna, sőt, az sem bizonyítható, hogy a középkor folyamán külföldre került.⁶⁵

2. *Csepregi-kódex.*⁶⁶ A pergamenkódex első ismert tulajdonosáról, Csepregi Ferencről (†1758), a kolozsvári református kollégium professzoráról kapta a nevét. Halála után az erdélyi református egyházban vezető szerepet játszó Bánffy Farkas (†1794) birtokába került a kötet, aki 1793-ban kelt végrendeletében az enyedi református kollégiumra hagyta azt. A kézirat az 1848–1849. évi szabadságharc során valószínűleg a könyvtárral együtt elpusztult. 18. századi másolata a marosvásárhelyi Teleki–Bolyai Könyvtárban található,⁶⁷ ezt használta fel Domanovszky Sándor a kritikai kiadáshoz.⁶⁸ A szöveg eleje szerint a magyarok tetteiről szóló krónikát 1431. júliusában kezdték meg,⁶⁹ tehát a kódex

dezpoti descripta, quam illustrissimus princeps, rex Francie eidem domino dezpoto preclarum munus pertullerat etc.” *Chronici Hungarici compositio* i. m. 232.

⁶¹ Marci chronica de gestis Hungarorum ab origine gentis ad annum 1330 producta. E codice omnium, qui exstant, antiquissimo Bibliothecae Palatinae Vindob. picto, adhibitis in usum ceteris tam mss. quam impressis chronicis genuino nunc primum restituto textu recensuit, varias lectiones annotavit, praefatus est Franciscus Toldy. *Versionem Hungaricam adiecit Carolus Szabó.* Pestini 1867. 7.

⁶² *Jakubovich E.*: Nagy Lajos király i. m. 387–389, az idézet: 387.

⁶³ Például *Bartoniek, E.*: *Codices* i. m. 365–366. (404. sz.); *Veszprémy L.*: *Az Ósgesztától Bonfinii* i. m. 35; *Szovák K.* – *Veszprémy L.*: *Krónikák* i. m. 751. (Szovák K.): *Utószó* i. m. 236., 238.; *Veszprémy L.*: *A Képes Krónika a nemzet könyvtárában* i. m. 14.

⁶⁴ *Veszprémy L.*: *A Képes Krónika és Anonymus* i. m. 593–594. A filológiai vizsgálat szükségességét már Csapodiné Gárdonyi Klára és az ő nyomán Dercsényi Dezső is hangsúlyozta. *L. Csapodiné: Újabb adatok* i. m. 186.; *Dercsényi D.*: *A Képes Krónika* i. m. 404–405.

⁶⁵ *Csapodiné: Újabb adatok* i. m. 184–186.; *Uő:* *A Képes Krónika* i. m. 524–525.; *Dercsényi D.*: *A Képes Krónika* i. m. 404–405.; *Veszprémy L.*: *A Képes Krónika és Anonymus* i. m. 594.

⁶⁶ A szakirodalomban 'Csepregi' és 'Csepreghy' névalakkal is találkozhatunk.

⁶⁷ Jelzete: Ms 50. A szakirodalom többnyire a másolatot is Csepregi-kódexnek nevezi.

⁶⁸ *Domanovszky S.*: *A Dubniczi Krónika* i. m. 238.; *Chronici Hungarici compositio* i. m. 232.; *Jakó Zsigmond: Az enyedi régi könyvtár kéziratok ritkaságairól.* *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények* 8. (1964) 214–219.

⁶⁹ *Chronici Hungarici compositio* i. m. 239.

legkorábban 1431-ben keletkezhetett. A szövege a Béli-kódex krónikaváltozatával áll szoros rokonságban,⁷⁰ és ugyanott szakad meg, ahol a Képes Krónika.⁷¹ Említésre érdemes, hogy Mályusz Elemér megállapítása szerint Thuróczy János krónikája megírásához egy, a Csepregi-kódexéhez nagyon közel álló variánszt használt.⁷²

3. *Teleki- (Nagyenyedi) kódex.*⁷³ A papírkézirat négy szöveget tartalmaz: az első a krónika (fol. 1r–66r), amelynek textusa ugyanott szakad meg, ahol a Képes Krónikaé és a Csepregi-kódexé,⁷⁴ a második egy magyar nyelvű csízió (fol. 67r–v), a harmadik János presbiter levele Indiáról (fol. 68r–77v), a negyedik egy Nagy Sándor-történet (fol. 77r–112v). A tartalmi egységeket öt kéz írta le.⁷⁵ A Képes Krónika kapcsán már idéztük a Teleki-kódex krónikaszövege után olvasható másolói bejegyzést, amely szerint a krónikát Tamás N.-i klerikus és Endrefalvai Antal másolták 1462-ben Benedek szováti plébános számára. A szakirodalom a közelebről meg nem határozott Szovát települést a Bihar megyei Szováttal azonosította,⁷⁶ hangsúlyozván, hogy közel fekszik Debrecenhez, Brankovics György szerb despota egyik uradalmi központjához, aminek azért van jelentősége, mert — ahogy arról már esett szó — a kéziratban olvasható bejegyzés szerint a krónika mintapéldánya a — név nélkül említett — despotáé volt.⁷⁷ Azonban nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt aényt, hogy a késő középkori Magyarországon az említetten kívül még legalább három Szovát nevű település létezett: egy Sopron megyében,⁷⁸ egy Komárom megyében⁷⁹ és egy az erdélyi Kolozs megyében.⁸⁰ Leginkább az utóbbiról tételezhető fel, hogy azonos a másolói bejegyzésben említett Szováttal, ugyanis a 16. század első felében erdélyi tulajdonosok birtokában volt a kézirat. 1531-ben Nicolaus Lucz, Nagydisznód (németül Heltau) *sacellanusa* és orgonistája Péterfalvai Jánosra, az ottani iskola rektorára hagyta a kötetet, amely még 1537-ben is az utóbbi tulajdonában volt. Az előzéklapjain a 16. század első feléből származó bejegyzések olvashatók.⁸¹

A kódexet eredeti, vaknyomásos, reneszánsz elemeket is tartalmazó gótikus bőrkötés védi. E kötésnek mind a hat bélyegzője megtalálható az Országos Széchényi Könyvtár Inc. 545. jelzetű ősnymtatványának kötésén. A Budai

⁷⁰ *Domanovszky S.*: A Dubniczi Krónika i. m. 248.; *Chronici Hungarici compositio* i. m. 232.; *Mályusz E.*: A Thuróczy-krónika XV. századi kiadásai i. m. 6–10.

⁷¹ *Chronici Hungarici compositio* i. m. 500.

⁷² *Mályusz E.*: A Thuróczy-krónika XV. századi kiadásai i. m. 6–10.

⁷³ Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, K 32. Korábbi jelzete: Lat. Cod. 4° 12.

⁷⁴ *Chronici Hungarici compositio* i. m. 500.

⁷⁵ *Csapodi Csaba*: A »Magyar Codexek« elnevezésű gyűjtemény (K 31 – K 114). Bp. 1973. 8.

⁷⁶ *Csánki Dezső*: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. I–III., V. Bp. 1890–1913. (Reprint: Bp. 1986.) I. 625. Ma Hajdúszovát, Hajdú-Bihar megye.

⁷⁷ *Jakubovich E.*: Nagy Lajos király i. m. 387. Véleményét átvette *Mályusz E.*: A Thuróczy-krónika és forrásai i. m. 73.

⁷⁸ *Csánki D.*: Magyarország történelmi földrajza i. m. III. 632. Ma Bágyogszovát, Győr–Moson–Sopron megye.

⁷⁹ *Csánki D.*: Magyarország történelmi földrajza i. m. III. 514–515.

⁸⁰ *Csánki D.*: Magyarország történelmi földrajza i. m. V. 324–325. Ma Magyaroszovát, Suatu, Románia.

⁸¹ *Jakó Zs.*: Az enyedi régi könyvtár i. m. 213.; *Csapodi Cs.*: A »Magyar Codexek« i. m. 8–9.

Krónika tárgyalásánál már említett kolligátum jelenleg Iulius Caesar *De bello Gallico* című munkáját és Francesco Petrarca Caesar-életrajzát tartalmazza, de eredetileg a Budai Krónikának azt a példányát is magában foglalta, amelyet a budapesti Egyetemi Könyvtár őriz. A kódex és az ősnymtatvány kötése valószínűleg ugyanabban a magyarországi műhelyben készült, a kéziraté 1462 után, talán 1470 körül, a nyomtatványé pedig 1473 pünkösdjé után. Feltételezhető, hogy a két kötetet egyazon személy köttette be.⁸² A kódex további sorsa csak a 18. századtól követhető nyomon. A század folyamán a már említett enyedi református kollégium könyvtárába került, a szakirodalom azonban nem egységes abban a kérdésben, hogy a Teleki család melyik tagja volt a korábbi tulajdonosa.⁸³ Gróf Teleki József (†1732) második feleségére, Bethlen Katára (1700–1759) hagyta a könyveit, amelyeket az asszony saját könyvgyűjteményével együtt az enyedi kollégium könyvtárára hagyott. Feltételezhető, hogy a Teleki-kódex is a könyvek között volt.⁸⁴ Más vélemény szerint Teleki János (†1770), Torda megye főispánja lett volna a kézirat korábbi tulajdonosa.⁸⁵ A kötet a Csepregi-kódexszel ellentétben elkerülte az 1848–1849. évi pusztítást, és valamikor a szabadságharcot követő években a Magyar Tudományos Akadémia tulajdonában került.⁸⁶ A kéziratot korábbi őrzőhelye után Nagyenyedi kódexnek is nevezik.⁸⁷

Ahogy arról már szó esett, a krónikaszöveget követő másolói bejegyzésből az is kiderül, hogy a másolás alapjául szolgáló kódex a — név nélkül említett — despotái volt, aki a — szintén név nélkül említett — francia királytól kapta azt ajándékként. Feljebb ismertettem azt a több kutató által elfogadott elméletet, amely a szóban forgó kódexet a Képes Krónikával, a francia királyt VII. Károlyal (1422–1461), a megajándékozottat pedig Brankovics György (†1456) szerb despotával azonosítja. Azonban Veszprémy László vizsgálatai szerint a Teleki-kódexben fennmaradt krónika nem lehet a Képes Krónika másolata.⁸⁸ Következésképpen számolnunk kell egy elveszett krónikakézirattal, amelyet valamelyik francia uralkodó ajándékozott valamelyik szerb despotának, és amelynek a szövege ugyanott szakadt meg, ahol a Képes Krónika és a Csepregi-kódex textusa.

4. *Thuróczy-kódex*.⁸⁹ A papírkézirat első tartalmi egysége a krónika (fol. 1r–69v), amelyet a középkori magyarországi törvényalkotás korai emlékei követnek, nevezetesen az I. (Szent) István királyhoz (1000–1038), I. (Szent) Lász-

⁸² *Rozsondai Marianne*: A Nagyenyedi-kódex. In: Pannonia regia i. m. 459.; *Uő*: Eredeti kötésben megőrzött nyelvmemlékeink i. m. 175–176.

⁸³ A kötet elején a következő bejegyzés olvasható (fol. 1r): „ex Theca C. I. Teleki 1739”. Idézi *Csapodi Cs.*: A »Magyar Codexek« i. m. 9.

⁸⁴ *Jakó Zs.*: Az enyedi régi könyvtár i. m. 211., 213. Vö. *Monok István*: Teleki-könyvtár(ak). In: MAMÚL XI. 416.

⁸⁵ *Csapodi Cs.*: A »Magyar Codexek« i. m. 9.

⁸⁶ *Vass József*: A Béldi-codex. Új Magyar Múzeum 3. (1853) 425.; *Jakó Zs.*: Az enyedi régi könyvtár i. m. 212.; *Csapodi Cs.*: A »Magyar Codexek« i. m. 9.

⁸⁷ *Csapodi Cs.*: A »Magyar Codexek« i. m. 9.

⁸⁸ *Veszprémy L.*: A Képes Krónika és Anonymus i. m. 593–594.

⁸⁹ OSzK, Kézirattár, Cod. Lat. 407. *Bartoniék, E.*: Codices i. m. 367–368. (407. sz.). Fotokópiája: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL), Diplomatikai Fényképgyűjtemény (a továbbiakban: DF), 252488.

ló királyhoz (1077–1095), valamint (Könyves) Kálmán királyhoz (1095–1116) és korához kötött világi és egyházi törvények (fol. 75r–102v). Az egész kódexet egy kéz másolta. A szakirodalom általában a 15. század végére datálja a kéziratot,⁹⁰ azonban nem szabad figyelmen kívül hagynunk a krónikaváltozat első mondatát, amely szerint 1467. október 1-jén kezdtek el leírni a szöveget.⁹¹ Ez alapján azt mondhatjuk, hogy a kódexet legkorábban 1467-ben állíthatták össze.⁹² Két különböző kötetstáblája van: az elülső 15. századi, feltehetőleg eredeti, a hátsó 16. századi.⁹³ A kötetben számos lapszéli bejegyzés található, amelyek több, 16–17. századi kéztől származnak.

Nem csak a marginális bejegyzések utalnak a kódex használatára, hanem egy 16. századi törvénygyűjtemény is, amelynek törzsanyagát 1550–1554 között másolták.⁹⁴ A kézirat 5–7. lapjain egy rövid krónika található, amely 1514-ig tárgyalja a magyarok történetét. A szöveg másolója a Thuróczy-kódex krónikaváltozata alapján kiegészítette, pontosította a rövid krónikát, többnyire a lapszélre, néhány esetben pedig a sorok közé írt jegyzetek formájában. Emellett az is bizonyítható, hogy a törvénygyűjtemény összeállítója a Thuróczy-kódex dekrétumokat tartalmazó részét is használták.⁹⁵

A Thuróczy-kódex provenienciájáról még annyit tudunk, hogy az újkorban a bécsi jezsuita kollégium, majd a bécsi Udvari Könyvtár tulajdonában volt. A már többször említett 1932. évi velencei egyezményt követően került jelenlegi őrzőhelyére. Elnevezését két 17. századi bejegyzésnek köszönheti, amelyek a krónikát tévesen Thuróczy János 1488-ban megjelent munkájával azonosítják.⁹⁶

A Képes Krónikától, a Csepregi és a Teleki-kódextől eltérően a Thuróczy-kódex krónikaszövege nem szakad meg a *quatenus* szónál,⁹⁷ hanem eljut az 1342. évig, beszámol I. Károly haláláról és temetéséről, valamint I. Lajos megkoronázásáról. A 212. fejezet első része (*Porro sepenominatus ... gloriose coronarunt*) nagymértékben megegyezik a Budai Krónika családjába tartozó Acephalus kódex szövegével, a fejezet vége azonban csak itt olvasható (*Ubi ipsum ... moraturum*).⁹⁸

⁹⁰ *Chronici Hungarici compositio* i. m. 232.; *Bartoniek, E.*: Codices i. m. 367. (407. sz.); *Jánosi Monika*: A Szent István törvényeit tartalmazó kódexek. Magyar Könyvszemle 94. (1978) 232.; *Maurer Zsuzsa*: A Thuróczy-kódex első királyaink törvényeivel. In: Kódexek a középkori Magyarországon i. m. 95.; *Kristó Gy.*: A Képes Krónika szerzője i. m. 462.; *Szovák K. – Veszprémy L.*: Krónikák i. m. 751., 754. (Szovák K.); *Kristó Gy.*: Magyar historiográfia i. m. 86.; *Szovák K.*: Utószó i. m. 260.

⁹¹ *Chronici Hungarici compositio* i. m. 239.

⁹² *Vö. Mályusz E.*: A Thuróczy-krónika és forrásai i. m. 73.; *Hóman Bálint*: A forráskutatás és forráskritika története Magyarországon. In: *Uő*: Történetírás és forráskritika. I–II. Szerk. Bárány Attila. Máriabesnyő–Gödöllő 2003. I. 369.; *Mikó Gábor*: Mátyás király „krónikás könyve” egy 16. századi törvénygyűjtemény margóján. Megjegyzések a Thuróczy-kódex történetéhez. In: *Tiszteletkőr* i. m. 581.

⁹³ *Bartoniek, E.*: Codices i. m. 367. (407. sz.); *Maurer Zs.*: A Thuróczy-kódex i. m. 95.

⁹⁴ *Mikó Gábor*: Szent István törvényeinek XVI. századi kézírata Lőcse város levéltárában. *Fons* 18. (2011) 111–145.

⁹⁵ *Mikó G.*: Mátyás király i. m. 573–586.

⁹⁶ *Bartoniek, E.*: Codices i. m. 368. (407. sz.); *Maurer Zs.*: A Thuróczy-kódex i. m. 95.

⁹⁷ A Béldi-kódex szövege még korábban megszakad, l. a következő kéziratot.

⁹⁸ *Chronici Hungarici compositio* i. m. 500–505. *Vö. Kristó Gy.*: Anjou-kori krónikáink i. m. 465–466.; *Uő*: Magyar historiográfia i. m. 87.

5. *Béldi-kódex*.⁹⁹ A vegyes tartalmú, négy pergamenlevelet is magában foglaló papírkódexet 1473 után állították össze. Újkori félbőr kötés védi. Fő részei, amelyeket több kéz írt le, a következők: a krónika (1–118. oldal); *Tractatulus de diversis impressionibus aeris, quod dicitur meteorum. 1473.* (119–133. oldal); verses históriák (Galliphus [135. oldal], Salamon és Markalf [136–140. oldal]); Enea Silvio Piccolomini néhány levele, valamint Euryalus és Lucretia története (143–172. oldal). A fő részek között részben egykorú, részben későbbi feljegyzések olvashatók. A 177. oldalon latin nyelvű dicsőítő költemények állnak Hunyadi Jánosról és fiairól, Lászlóról és Mátyásról. Ma már hiányzik a kötet végéről a korábbi szakirodalomban említett, a magyar szentek ünnepeit is feltüntető kalendárium, amely az 1458–1496. évekre volt érvényes. A 16–17. századi, részben magyar nyelvű bejegyzések tanúsága szerint a kódexben található olvasmányok később is népszerűek maradtak. A kéziratot egy Béldi István nevű magánszemély ajándékozta Toldy Ferenc irodalomtörténésznek 1852-ben. Toldy juttatta el a kötetet Bartakovich Sándor egri érsekhez, aki az érseki könyvtárban helyezte azt el.¹⁰⁰

A két kéz által másolt krónikából több lap hiányzik, ennek következtében a szöveg több helyen, így az elején és a végén is csonka. Nem tudjuk, hogy ez a változat eredetileg meddig terjedt. Jelenlegi állapotában a Zách Felicián-történet között szakad meg a textus, tehát valamivel korábban, mint a Képes Krónika, valamint a Csepregi- és a Teleki-kódex krónikaszövege. Ahogy korábban említettem, a Béldi-kódex változata a Csepregi-kódexével áll szoros rokonságban.¹⁰¹

A kéziratok ismertetésének a végén a két krónikaszintézis változatos szöveg hagyományával kapcsolatban érdemes hangsúlyozni a következőket. A korábbi redakció 1473-ban nyomtatásban is megjelent, ennek következtében szélesebb olvasóközönség számára is hozzáférhetővé vált. A későbbi szerkesztmény első szövegtanúja az I. Lajos megrendelésére elkészített, pazar kiállítású Képes Krónika, ugyanezt a szöveget viszont 1462-ben már egy plébános számára másolták le. Az Acephalus, a Teleki- és a Béldi-kódex tanúsága szerint a magyar krónikák a másolók-összeállítók műveltségét, érdeklődését tükröző vegyes tartalmú kötetekben is helyet kaptak, olyan népszerű olvasmányok társaságában, mint a Nagy Sándor-regény (Acephalus kódex, Teleki-kódex), János pap históriája (Teleki-kódex), vagy Salamon és Markalf, valamint Euryalus és Lucretia története (Béldi-kódex).¹⁰² Mindhárom kötet első tartalmi egysége a krónika, igaz, az Acephalus kódex az elején csonka. Ugyanakkor a

⁹⁹ Eger, Főegyházmegyei Könyvtár, U². III. I.

¹⁰⁰ Vass J.: A Béldi-codex i. m. 413–442.; *Domanovszky S.*: A Dubniczai Krónika i. m. 237–238.; *Varjú Elemér*: Adatok az egri érsekségei könyvtár ismertetéséhez. Magyar Könyvszemle 10. (1902) 37–39.; *Chronici Hungarici compositio* i. m. 232.; *Szelestei N. László*: Béldi-kódex. In: *Kódexek a középkori Magyarországon* i. m. 145–146.

¹⁰¹ *Domanovszky S.*: A Dubniczai Krónika i. m. 237–238., 248.; *Varjú E.*: Adatok i. m. 37.; *Chronici Hungarici compositio* i. m. 232., 496.; *Mályusz E.*: A Thuróczy-krónika XV. századi kiadásai i. m. 6–10.; *Mikó G.*: Mátyás király i. m. 577–578. 21. jegyzet.

¹⁰² *Ritoókné Szalay Ágnes*: Eleink szórakoztató olvasmányairól. Irodalomtörténeti Közlemények 84. (1980) 650–655.

Thuróczy-kódexben a magyarországi kodifikáció legkorábbi emlékeivel hagyományozódott együtt az I. Lajos-kori redakció.

A krónikaszerkesztmények mint a késő középkori magyarországi történetírás forrásai

A két 14. századi redakció alapján további, rövidebb és a napi használat céljainak jobban megfelelő krónikák, krónikakivonatok születtek a 14. és a 15. század folyamán, ami arra utal, hogy a rövidebb terjedelmű történeti munkák iránt nagy volt az igény. Ugyanakkor az 1480-as években Thuróczy Jánosnak köszönhetően egy újabb magyar krónikasztézis összeállítására is sor került.

A fennmaradt rövidebb krónikák egy részében az I. Károly-kori redakció használata mutatható ki:

1. *Pozsonyi Krónika*.¹⁰³ A Pozsonyi Krónika néven számon tartott szöveg a Károly-kori szerkesztmény kivonata, amely 1330-ig jut el az események elmondásában. Közeli rokonságot mutat az Acephalus-, a Sambucus- és a Vatikáni-kódex változatával, ugyanakkor bizonyos helyeken a Budai és a Dubnici Krónikával egyezik. Az 1240–1318 közötti időre vonatkozó önálló betoldásai többnyire az ország déli területeit érintik, és az Újlaki családdal állnak kapcsolatban. A kivonat valószínűleg a Szerémségben keletkezett, Csák nembeli (Újlaki) Ugrin, I. Károly egyik legfőbb támogatója környezetében, legkésőbb a 14. század közepén. A krónikát egy 15–16. századi vegyes tartalmú kézirat tartotta fenn, amelyet a pozsonyi káptalani könyvtár őriz.¹⁰⁴

2. *Heinrich von Mügelin német nyelvű krónikája*.¹⁰⁵ A szász mesterdalnok, író és fordító (†1369 u.) valószínűleg 1356–1362 között I. Lajos magyar király udvarában is megfordult. Egy, a Budai Krónika családjába tartozó szöveg és a Hartvik-féle Szent István-legenda alapján írta meg a magyar történelmet 1333-ig feldolgozó német (középfelnémet) nyelvű krónikáját, melyet IV. Rudolf osztrák hercegnek (1358–1365) ajánlott. Az 1152–1167. évekre vonatkozó információk csak ebben a műben maradtak fenn. Kilenc kézírata ismert; az egyik wolfenbütteli kézirat a benne olvasható feljegyzés szerint 1429-ben Magyarországról került oda. Heinrich von Mügelinnek tulajdonítja a kutatás azt az I. Lajos királynak ajánlott latin nyelvű rímes krónikát is, amely 1072-ig jut el a magyar történelem tárgyalásában.¹⁰⁶ A befejezetlen vagy csonka mű a német nyelvű krónika után keletkezett, 1361 körül. Egy 15. századi kéziratban olvasható.¹⁰⁷

¹⁰³ Kiadása: *Chronicon Posoniense*. Ed. Alexander Domanovszky. In: SRH II. 7–51.

¹⁰⁴ *Domanovszky Sándor*: A Pozsonyi krónika és a kisebb latin nyelvű prózai szerkesztések. Századok 39. (1905) 397–419., 518–547.; *Szovák K.* – *Veszprémy L.*: Krónikák i. m. 762. (Szovák K.); *Kristó Gy.*: Magyar historiográfia i. m. 85.

¹⁰⁵ Kiadása: *Chronicon Henrici de Mügelin Germanice conscriptum*. Ed. Eugenius Travnik. In: SRH II. 87–223.

¹⁰⁶ Kiadása: *Chronicon rhythmicum Henrici de Mügelin*. Ed. Alexander Domanovszky. In: SRH II. 225–272.

¹⁰⁷ *Domanovszky Sándor*: Mügelin Henrik német nyelvű krónikája és a Rímes krónika. Századok 41. (1907) 20–35., 119–142.; *Szovák Kornél*: Mügelin Henrik. In: KMTL 470.; *Szovák K.* –

3. *Váradai Krónika*. A Zágrábi és a Váradai Krónika¹⁰⁸ a zágrábi, illetve a váradai székeskáptalan statútumainak elejére illesztve maradt fenn. A zágrábi statútumokat 1334-ben állították össze, majd 1354-ben bővítették. Valószínűleg ezt a ma is meglévő, 1354-ben készült kódexet használta fel Imre váradai olvasókanonok 1374-ben a váradai statútumok megszerkesztéséhez. Ezzel magyarázható, hogy a két krónika és a két káptalan statútumainak a szövege jelentős részben megegyezik. A Váradai Krónika írója egy, a Budai Krónika családjába tartozó variáns alapján több helyen bővítette, illetve megváltoztatta a Zágrábi Krónika szövegét.¹⁰⁹

4. *Knauz-krónika családja*. A krónikacsalád 1938-ban megjelent kritikai kiadását az akkor ismert öt 15–16. századi kézirat alapján készítette el Bartoniek Emma.¹¹⁰ Az egymástól kisebb-nagyobb mértékben eltérő szövegek közös, jelenleg ismeretlen forrásra vezethetők vissza, amely a Budai Krónika kivonatolása révén jött létre, valószínűleg nem sokkal 1473 után.¹¹¹ A kritikai kiadás megjelenése óta a kutatás több 16. századi kéziratot törvénygyűjteményben is talált a Knauz-krónika családjával rokonságbán álló szövegeket.¹¹²

Az eddig bemutatott krónikák mellett ismerünk olyanokat is, amelyek az I. Lajos-kori szerkesztmény használatáról tanúskodnak:

1. *Müncheni Krónika*.¹¹³ A szöveg az I. Lajos-kori redakció kivonata, amely elhagyja forrása prologusát és a magyarok származását tárgyaló részt.¹¹⁴ Az ismeretlen kivonatoló előtt minden bizonnyal a Képes Krónika családjának három kódexe által is fenntartott, 1330-ig terjedő szöveg feküdt, mivel a Müncheni Krónika is a havasalföldi hadjárat néhány szavas összefoglalásával végződik. Önálló forrásértékkel bíró betoldásai nincsenek. Nem ismert, hogy a kivonato-

Veszprémy L.: Krónikák i. m. 763–765. (Veszprémy L.); Veszprémy László – Vizkelety András: Heinrich von Mügeln. In: MAMÜL IV. 86.

¹⁰⁸ Kiadásuk: Chronicon Zagrabieense cum textu chronici Varadiensis collatum. Ed. Emericus Szentpétery. In: SRH I. 195–215.

¹⁰⁹ Szentpétery Imre: A Zágrábi és a Váradai Krónika egymáshoz való viszonya. Századok 68. (1934) 410–425.; Chronicon Zagrabieense i. m. 197–202; Szovák K. – Veszprémy L.: Krónikák i. m. 749–750. (Szovák K.).

¹¹⁰ Chronicon Knauzianum et chronica minora eidem coniuncta. Ed. Emma Bartoniek. In: SRH II. 321–345.

¹¹¹ Domanovszky S.: A Pozsonyi krónika i. m. 528–539.; Chronicon Knauzianum i. m. 323–326. A korábbi szakirodalomtól több szempontból is eltérő véleményt fogalmazott meg Róka Péter: Krónikatanulmányok. Debrecen 1999. 129–179.

¹¹² Jánosi M.: A Szent István törvényeit tartalmazó kódexek i. m. 233. 39. jegyzet.; Kertész Balázs: Magyar vonatkozású kéziratok törvénygyűjtemény a Bajor Állami Könyvtárban. A Kollár-féle első kódex másolata. Magyar Könyvszemle 127. (2011) 33–34.; Mikó G.: Szent István i. m. 126–127. 60. jegyzet.; Uő: Mátyás király i. m. 574. Egy további, a Knauz-krónika családjába tartozó szövegre hívta fel a figyelmet Leslaw Sychala lengyel professzor az MTA BTK Történettudományi Intézetében 2014. szeptember 16-án tartott előadásában. A Wrocław-i Egyetemi Könyvtár őrzi azt a nyomtatványt, amely az 1470-es évekből származó Anton Koberger-kiadványok mellett a krónikaszerveget is tartalmazza kézirat formában (XV. F. 1116. fol. 135v–138r). A kötet nem tartalmaz jogi anyagot, a krónika bemásolása valószínűleg egyéni érdeklődést tükröz.

¹¹³ Kiadása: Chronicon Monacense. Ed. Alexander Domanovszky. In: SRH II. 53–86.

¹¹⁴ Létezik olyan vélemény is, mely szerint a Müncheni Krónika írója nem az I. Lajos-kori redakciót használta, hanem egy, a Lajos-kori szintézis és Heinrich von Mügeln német nyelvű krónikája között elhelyezkedő szöveget. L. Róka P.: Krónikatanulmányok i. m. 116–128.

lásra pontosan mikor és hol került sor. A *terminus post quem*et az 1358. év jelenti, mivel ekkor kezdték el írni a forrásul használt krónikaszerzőket. A kivonat egy 15. századi kódexben maradt fenn, melyet Münchenben a Bayerische Staatsbibliothek őriz.¹¹⁵

2. *Szepesszombati Krónika*.¹¹⁶ A német nyelvű krónikát fenntartó kódexet Demkó Kálmán fedezte fel Szepesszombatban,¹¹⁷ s ő ismertette elsőként.¹¹⁸ A kézirat a Szepesi jogkönyvet (Zipser Willkühr), Zsigmond király (1387–1437) 1433. évi, a szepesi szászok kiváltságait megerősítő oklevelének német fordítását, valamint a krónikát tartalmazza, a jogkönyv egy részének kivételével egy kéz írásával. A krónika a huszonöt levélből álló kötet huszonnegyedik levelén ért véget, de mivel az utolsó két levél csonka, a szöveg vége hiányzik. Az elbeszélés 997-től 1457-ig jut el, az utolsóként említett esemény Hunyadi László kivégzése.¹¹⁹ Szerzője 1330-ig az I. Lajos-kori szerkesztményt kivonatolta és fordította oly módon, hogy új, többnyire a Szepességre vonatkozó információkat illesztett a szövegbe. Az 1330–1401 közötti időszakról nagyon röviden szól, az 1401. évtől kezdve viszont részletesebbé válik az előadása. A szövegből egy szepesi származású — talán lőcsei — világi német szerzőre következtethetünk.¹²⁰

3. *Johannes de Utino világkrónikájának magyar krónikafüggeléke*. A Johannes de Utino (Udinei János, †1363) ferences szerzetes nevével fémjelzett, világkrónikaként számon tartott mű alapszövege a teremtestől az apostolok szétszéledéséig tárgyalja az üdvtörténetet, majd egy, a pápákat és a császárokat bemutató rövid listát közöl, amelynek a szerzősége vitatott. Ez utóbbit a 15. században kibővítették Martinus Polonus (Troppai Márton, †1278) krónikája és más források alapján. A számos magyar vonatkozást tartalmazó kibővített szöveg valószínűleg közép-európai olvasóközönség számára készült. A művet a 15. század második felében németre, sőt franciára is lefordították. Három latin és három német nyelvű kéziratban egy függelék is járul a krónikához, amely a magyar királyokat mutatja be egészen 1459-ig, azaz Mátyás király koráig.¹²¹ A

¹¹⁵ Domanovszky S.: A Pozsonyi krónika i. m. 526–528.; Szovák K. – Veszprémy L.: Krónikák i. m. 763. (Szovák K.)

¹¹⁶ Kiadása: Demkó Kálmán: A Szepes-szombati krónika. Különlenyomat a Szepesmegyei Történelmi Társulat Évkönyveinek hetedik évfolyamából. Lőcse 1891. 1–38.; Chronicon, quod conservatur in monte s. Georgii (Szepesszombat, Georgenberg, Spiška-Sobota). Ed. Béla Pukánszky. In: SRH II. 273–287.; Ilpo Tapani Piirainen – Soňa Polláková: Die Chroniken der frühen Neuzeit aus der Zips. Levoča 2013. 35–52. Fotokópiája: MNL OL, DF 266946.

¹¹⁷ Ma Poprád városrésze.

¹¹⁸ Demkó K.: A Szepes-szombati krónika i. m. 1–38.

¹¹⁹ Hunyadi halálához l. Pálosfalvi Tamás: Tettes vagy áldozat? Hunyadi László halála. Századok 149. (2015) 383–441.

¹²⁰ Demkó K.: A Szepes-szombati krónika i. m. 1–38.; Chronicon, quod conservatur i. m. 275–277.; Szovák K. – Veszprémy L.: Krónikák i. m. 765. (Veszprémy L.); Kristó Gy.: Magyar historiográfia i. m. 101.; Kulcsár Péter: Szepesszombati krónika. In: MAMÚL XI. 152–153.; Szabó András Péter: Caspar Hain lőcsei krónikája – egy kompiláció forrásai. In: Clio inter arma. Tanulmányok a 16–18. századi magyarországi történetírásról. Szerk. Tóth Gergely. (Magyar történelmi emlékek. Értekezések.) Bp. 2014. 190–191.

¹²¹ Kiadása: Analecta monumentorum Hungariae historica. Ed. Franciscus Toldy. Pest 1860. 75–86.; Joannis de Utino brevis narratio de regibus Hungariae. Ed. M. Florianus. (Historiae Hungaricae fontes domestici I. Scriptores III.) Quinqeeclesiis 1884. 266–275. Az eddigiekhez l. Mályusz E.: A

valószínűleg 1459–1460-ban összeállított magyar függelék szerzője egy, a Képes Krónika családjába tartozó szövegből is merített.¹²² Megemlítendő, hogy a „világkrónika” vatikáni kéziratát, amely a magyar függelék is tartalmazza, Drági Tamás, Hunyadi Mátyás korának egyik ismert szereplője birtokolta,¹²³ akiről a kutatás régóta feltételezi, hogy valamilyen formában köze volt a pápa-császár rész bővítéséhez, illetve a függelék megszületéséhez.¹²⁴

Thuróczy Jánosról és *Chronica Hungarorum* című munkájáról kell még szót ejtenünk, előrebocsátva, hogy a szerző mindkét 14. századi szerkesztményt ismerte. Nincs tudomásunk arról, hogy a Turóc megyei köznemesi családból származó történetíró egyetemre járt volna. Oklevelekben először 1459-ben említik birtokain gazdálkodó nemesként, később azonban jogászként kereste a kenyérét. 1465-ben alkalmi ügyvédként szerepelt az országbíró előtt a sági premontrei prépostság képviselőjében. Nem sokkal később a királyi kúriába került: 1467–1470 között Pálóczi László országbíró hivatalában jegyzőként működött. Pálóczi halála után elhagyta a kúriát, és öt éven keresztül (1470–1475) az említett sági prépostság jegyzőjeként dolgozott. Elismerésére vall, hogy 1476-ban Báthori István országbíró ítélőmestere, Hássági István újra a királyi kúriába vitte Thuróczyt, aki tíz éven keresztül dolgozott ott jegyzőként. 1486-ban ért pályája csúcára, amikor Mátyás király a nádor és az országbíró mellett működő harmadik nagybíróság, a királyi személyes jelenlét élére a feljebb említett Drági Tamást nevezte ki személynöknek, aki Thuróczyt tette meg egyik ítélőmesteréül. A krónikaszerző életét 1488 nyaráig tudjuk nyomon követni: ekkor még ítélőmester volt.¹²⁵

Thuróczy-krónika és forrásai i. m. 76–77.; *Vizkelety András*: Johannes de Utino világkrónikájának szövegnyomozása. Magyar Könyvszemle 101. (1985) 195–209.; *Uő*: Zur Überlieferung der Weltchronik des Johannes de Utino. In: De captu lectoris. Wirkungen des Buches im 15. und 16. Jahrhundert dargestellt an ausgewählten Handschriften und Drucken. Hg. von Wolfgang Milde – Werner Schuder. Berlin–New York 1988. 289–309.; *Veszprémy László*: Troppai Márton (Martin von Troppau) a középkori magyar historiográfiában. Századok 130. (1996) 978–985.; *Uő*: Martin von Troppau in der ungarischen Historiographie des Mittelalters. In: Die Anfänge des Schrifttums in Oberschlesien bis zum Frühhumanismus. Hg. von Gerhard Kosellek. Frankfurt am Main–Berlin–Bern 1997. 225–236.; *Norbert H. Ott*: Johannes de Utino. In: Die deutsche Literatur des Mittelalters. Verfasserlexikon 11. Nachträge und Korrekturen. Hg. von Burghart Wachinger et al. Berlin–New York 2004. 801–803.; *Veszprémy László*: Drági Tamás világkrónikája. In: MAMÚL II. 250.; *Uő*: Egy késő középkori világkrónika a Mátyás-kori historiográfiában. Johannes de Utino latin nyelvű krónikájának hazai recepciója. Századok 144. (2010) 465–484.; *Radek, Tünde*: Zu den deutschsprachigen Handschriften der Weltchronik von Johannes de Utino aus dem 15. Jahrhundert. Zeitschrift für deutsches Altertum und Literatur 142. (2013) 45–55.; *Uő*: Johannes de Utino „Világkrónikájának” kéziratái (14–15. század) és a német nyelvű kéziratok provenienciája. Magyar Könyvszemle 129. (2013) 1–22.; *Uő*: Középkori történetírás és képi ábrázolás. Johannes de Utino „Világkrónikájának” német nyelvű kéziratái (15. század). *Ars Hungarica* 39. (2013) 174–187.

¹²² *Kristó Gy.*: Magyar historiográfia i. m. 103.; *Veszprémy L.*: Egy késő középkori világkrónika i. m. 470–471.; *Uő*: A korai magyar évkönyvekről. Kapcsolatok és kölcsönzések az évkönyvek, krónikák és krónikakivonatok között. In: Aktualitások a magyar középkorkutatásban. In memoriam Kristó Gyula (1939–2004). Szerk. Font Márta – Fedeles Tamás – Kiss Gergely. Pécs 2010. 14.

¹²³ *Mályusz E.*: A Thuróczy-krónika és forrásai i. m. 77.; *Vizkelety András*: Johannes de Utino i. m. 197., 206–207. Drágihoz l. még *Vizkelety András*: Drági Tamás. In: MAMÚL II. 249–250.

¹²⁴ L. a 121. jegyzetben megadott szakirodalmat.

¹²⁵ *Mályusz E.*: A Thuróczy-krónika és forrásai i. m. 81–100.; *Kristó Gyula*: Utószó. In: *Thuróczy János*: A magyarok krónikája. – *Rogierius mester*: Siralmas ének. Thuróczy művét fordí-

A krónikát hivatali főnöke, Drági Tamás buzdítására írta meg, és neki ajánlotta.¹²⁶ A magyarok származásától a saját koráig jutott el, legújabb eseményként Bécsújhely Mátyás király által történt elfoglalását említve meg, ami-re 1487 augusztusában került sor. Témánk szempontjából érdemes mindjárt az előszó első mondatait idézni, amelyek a magyarság múltja iránti érdeklődésről tanúskodnak: „Minthogy az utóbbi években nyugodt körülmények között mi is kiegyensúlyozottan éltünk, valahányszor különféle dolgok kerültek elénk, beszélgetés közben olykor kellemes viták alakultak ki, a vita hevében pedig gyakorta enyhe civakodás is támadt. Hiszen a magyar nép korai történetéről különböző nézeteket vallunk, meg arról is, mely világrész szülte a magyarokat és árasztotta erre a vidékre, amelynek régen Pannónia volt, most pedig éppen a magyarokról Magyarország a neve. Végül azután elhatároztuk, hogy a megismerés kedvéért föllapozzuk azokat a régi történeti műveket, amelyeket erről a tárgyról szerkesztettek.”¹²⁷ A két 14. századi krónikaszerkesztmény utóéletét illetően fontos megjegyzést olvashatunk az előszót követő *Soliloquiiumban*: „Az tapasztaljuk, hogy a régi történetírók a hunok, azaz magyarok eredetét különbözőképp írták le, s ezzel kapcsolatban mind a mai, mind a múlt idők emberei más-más nézetet vallva nem csekély mértékben ellentmondanak egymásnak. Találtak ugyanis két krónikakövetet, amely származásukat és tetteiket magyarázza, és amelyet — bátran elmondhatjuk — a néhai megboldogult Károly és Lajos magyar királyok idejében szereztek; ezek a többi történetírótól, de még egymástól is eltérnek, főként e népek eredetének megvilágításában. Az egyik mű tudniillik a Teremtés könyvének tizedik fejezetére, a másik a tizenegyedikre alapozta a maga eredetfelfogását.”¹²⁸ A szövegben említett két krónika a két 14. századi redakcióval azonosítható,¹²⁹ tehát Thuróczynak mindkét szerkesztmény a rendelkezésére állt. Mályusz Elemér megállapítása szerint az I. Károly haláláig terjedő rész megírásához egy olyan krónikavariánszt vett alapul, amely a Képes Krónika családjába tartozó Csepregi-kódex szövegéhez áll a legközelebb,¹³⁰ ugyanakkor egy, a Budai Krónika családjába tartozó szöveget is használt.¹³¹

Thuróczy János munkája 15 évvel a Budai Krónika kiadása után, 1488. március 20-án jelent meg először nyomtatásban, az akkor magyar fennhatóság alatt álló Brünnben.¹³² A téma iránti érdeklődés bizonyossága, hogy néhány hónappal később, június 3-án Augsburgban is megjelent a krónika, mégpedig a ki-

totta és a jegyzeteket írta Bellus Ibolya és Kristó Gyula. Rogerius művét fordította Horváth János, a jegyzeteket írta Zsoldos Attila. Bp. 2001. (a továbbiakban: Utószó [2001]) 455–456.; *Uő*: Magyar historiográfia i. m. 109–110.; *Szabados György*: Thuróczy János. In: MAMÚL XII. 25–26.

¹²⁶ Kiadása: *Johannes de Thurocz*: Chronica Hungarorum i. m.

¹²⁷ *Thuróczy J.*: A magyarok krónikája i. m. 9. A latin eredeti: *Johannes de Thurocz*: Chronica Hungarorum i. m. 15.

¹²⁸ *Thuróczy J.*: A magyarok krónikája i. m. 11. A latin eredeti: *Johannes de Thurocz*: Chronica Hungarorum i. m. 17.

¹²⁹ *Johannes de Thurocz*: Chronica Hungarorum. II/1–2. Commentarii. Composuit Elemér Mályusz adiuuante Julio Kristó. (Bibliotheca scriptorum medii recentisque aevorum. Series nova VIII–IX.) Bp. 1988. (a továbbiakban: Commentarii) 41.; *Kristó Gy.*: Magyar historiográfia i. m. 78.

¹³⁰ *Mályusz E.*: A Thuróczy-krónika XV. századi kiadásai i. m. 6–10.

¹³¹ *Mályusz E.*: A Thuróczy-krónika és forrásai i. m. 105–109.; Commentarii 1–2. passim, l. a Chronicon Budense kifejezést a két kötet indexében (539., 449.).

¹³² A kiadás alapjául szolgáló kézirat nem maradt fenn.

adó, Theobald Feger budai könyvkereskedő Mátyás királyhoz szóló ajánlásával. Erhard Ratdolt augsburgi nyomdász a könyv eladhatósága érdekében kétféle változatot állított elő: az egyik teljesen megegyezik a brünni kiadás szövegével, a másikkól viszont hiányoznak a Mátyás ausztriai hadi sikereire vonatkozó részletek. Az utóbbi változat a német nyelvterület számára készült. A brünni kiadást 42, az augsburgit 66 fametszet díszíti.¹³³ A mű Magyarországon nagy népszerűségnek örvendett, ugyanakkor Európa-szerte is elterjedt. Nem hagyhatjuk említés nélkül, hogy mindkét kiadás tartalmazza a krónika után Rogerius *Siralmas ének* (*Carmen miserabile*) című, az 1241–1242. évi magyarországi tatárjárásról szóló munkáját.¹³⁴ Az 1243–1244 körül írt műnek egyetlen, a kiadás előtt készült kézírata sem ismert, fennmaradását kizárólag annak köszönheti, hogy Thuróczy a krónikájához csatolta a szöveget.¹³⁵

Thuróczy János volt az utolsó magyarországi krónikaszerző a középkorban, aki „naprakész” magyar történeti szintézis összeállítására vállalkozott. Nem sokkal a *Chronica Hungarorum* megjelenése után két itáliai történétíró is megbízást kapott a királyi udvartól a magyarok történetének megírására. Petrus Ransanus (1428–1492) domonkos szerzetes, lucerai püspök és Antonio Bonfini (†1502) azonban már nem a 14. századi krónikaszerkesztményeket vették alapul humanista szellemben és latinsággal elkészített munkájukhoz, hanem Thuróczy munkáját.¹³⁶

Krónikák használata a jogéletben

Ahogy az az eddig elmondottakból is kiderül, a bemutatott krónikák számos esetben jogi szövegekkel hagyományozódtak együtt: a Thuróczy-kódex a Képes Krónika családjába tartozó krónikaváltozat mellett kora Árpád-kori törvényeket tartalmaz; a Zágrábi és a Várad Krónika a zágrábi, illetve a váradi székeskáptalan statútumainak elejére illetve maradt fenn; a Knauz-krónika családjával rokonságban álló, újonnan felfedezett szövegeket egy kivételével 16. századi kézíratos törvénygyűjteményekbe másolták be; a Szepesszombati Kró-

¹³³ Felmerült, hogy a brünni kiadás illusztrációi számára a Képes Krónika vagy annak egy illusztrált változata szolgált alapul. L. Marosi E.: Kép és hasonmás i. m. 64., 197. 322. jegyzet.

¹³⁴ Kiadása: Rogerii Carmen miserabile. Ed. Ladislaus Juhász. In: SRH II. 543–588.

¹³⁵ *Varjú Elemér*: A Turóczi-krónika kiadásai és a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában őrzött példányai. Magyar Könyvszemle 10. (1902) 362–402.; *Mályusz E.*: A Thuróczy-krónika XV. századi kiadásai i. m. 1–11.; *Veszprémy L.*: Az Ősgesztától Bonfiniig i. m. 35–36.; *Kristó Gy.*: Utószó (2001) i. m. 453–462.; *Uő*: Magyar historiográfia i. m. 109–114.; *Tringli István*: A magyar történetírás átalakulása Hunyadi Mátyás korában. In: Hunyadi Mátyás i. m. 503–506.; *Uő*: Thuróczi János krónikája. In: Hunyadi Mátyás i. m. 508.; *Boreczky, Anna*: Eine vergessene Porträtreihe ungarischer Könige aus dem 15. Jahrhundert und die Handschriften der Ungarnchronik des Johannes von Thurocz. Acta Historiae Artium Academiae Scientiarum Hungaricae 51. (2010) 71–84.; *Rózsa György – Veszprémy László*: Thuróczy-krónika. In: MAMÚL XII. 26–29. Rogeriushoz l. még *Almás Tibor*: Rogerius. In: KMTL 576–577.; *Thuróczy J.*: A magyarok krónikája i. m. 465.; *Kristó Gy.*: Magyar historiográfia i. m. 60–64.; *Vizkelety András*: Rogerius. In: MAMÚL X. 116–117.

¹³⁶ *Kulcsár Péter*: Bonfini magyar történetének forrásai és keletkezése. Bp. 1973.; *Kristó Gy.*: Magyar historiográfia i. m. 114–123.; *Kulcsár Péter*: Bonfini, Antonio. In: MAMÚL I. 407–409.; *Tringli I.*: A magyar történetírás i. m. 503–506.; *Uő*: Antonio Bonfini történeti munkája diszkódexének töredékei. In: Hunyadi Mátyás i. m. 510–511.; *Tringli István – Wehli Tünde*: Petrus Ransanus humanista szellemű történeti munkája Magyarországról. In: Hunyadi Mátyás i. m. 509–510.; *Kulcsár Péter*: Ransano, Pietro. In: MAMÚL IX. 376–377.

nika kódexe pedig a Szepesi jogkönyvet és Zsigmond királynak a szepesi szászok kiváltságait megerősítő oklevelét is magában foglalja.¹³⁷ Emellett a kutatás arra is rámutatott, hogy a jogéletben, a jogi írásbeliségben hasznosították is a krónikákat. Érdemes számba vennünk a jelenleg ismert késő középkori eseteket még akkor is, ha többnyire nem állapítható meg, hogy melyik krónikaszerkesztés felhasználására került sor.¹³⁸

Zsigmond király 1405-ben adta ki városi törvényét, amely a városok védőfallal történő körülvételének előírását a következőképpen indokolja: „És erre az elhatározásra főképpen annak az egy dolognak a megfontolása indította akarunkat, hogy ez az ország az elmúlt időkben, amint ezt a magyarok krónikáiban olvashatjuk, különböző csapások következtében, melyeket néha a besenyők, máskor a tatárok, olykor más pogányok, legutóbb pedig a törökök mértek rá, gyakran siralmas pusztításokat, a népnek igen sanyarú elhurcolását s egyáltalán számtalan, borzalom nélkül elő nem sorolható és felbecsülhetetlen károkat volt kénytelen elszenvedni egyes-egyedül azért, mert kőfalakkal ellátott városok vagy egyéb várépítmények hiánya és fogyatékosága miatt nem voltak oly erődített helyei, ahol az emberek vagyonukkal elzárkózhattak és meghúzódhattak volna”.¹³⁹ Majdnem szó szerint ugyanez a szöveg olvasható Zsigmondnak több, 1405-ben kelt, városi kiváltságokat adományozó oklevelében.¹⁴⁰ Ugyanakkor Zsigmond uralkodásának első éveiből (1387, 1388, 1389, 1390) több olyan privilegialis oklevelet is ismerünk, amelyek arengájában az I. Lajos-kori krónikaredakció prologusából származó, VIII. Bonifác pápa *Liber Sextus* néven ismert dekretálé-gyűjteményére visszavezethető passzus bukkan fel.¹⁴¹

Az 1433-as hadiregisztrum a krónika Salamon király (1063–1074) korát tárgyaló részéből vett példával igazolja azt a rendelkezést, amely szerint a megyei nemesség a meggyésispán vezetése alatt köteles hadba vonulni.¹⁴²

A krónikaredakciókat oklevélkritikához és oklevél-hamisításhoz is felhasználták. 1379-ben Szepesi Jakab országbíró egy 1270-ben, IV. László király (1272–1290) nevében kibocsátott, levakart pergamenre írt privilegium hiteleségét vizsgálva a krónika alapján megállapította, hogy 1270-ben nem IV. László,

¹³⁷ Történeti és jogi szövegek kapcsolatának, együttes hagyományozódásának kérdéséhez l. *Mikó Gábor*: A középkori magyar királyok ismeretlen lajstroma Monoszlóy András könyvtárából. *Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica* 135. Szeged 2013. 125–137.; *Uő*: Kéziratos törvénygyűjteményeink mint történeti források. In: *Rendiség és parlamentarizmus Magyarországon a kezdetektől 1918-ig*. Szerk. Dobszay Tamás et al. Bp. 2013. 55–61.

¹³⁸ A krónikáírás és a jogélet kapcsolata a korábbi századokban is kimutatható. L. *Gerics József*: Krónikáink szerepe a középkori jogéletben. (A váci egyházalapítás krónikás hagyományának kritikájához) In: *Uő*: *Egyház, állam és gondolkodás Magyarországon a középkorban*. Bp. 1995. 174–180.

¹³⁹ *Magyar történeti szöveggyűjtemény, 1000–1526*. Szerk. Bertényi Iván. Bp. 2000. 312. A latin eredeti: *Decreta Regni Hungariae. Gesetze und Verordnungen Ungarns 1301–1457*. Ed. Franciscus Döry – Georgius Bónis – Vera Bácskai. Bp. 1976. 191–192. Vö. *Gerics J.*: *Krónikáink i. m.* 183.

¹⁴⁰ *Mályusz E.*: *Királyi kancellária i. m.* 93.

¹⁴¹ *Bácsatyai D.*: *Jogi műveltség i. m.* 609., 615–617.

¹⁴² *Martinus Georgius Kovachich*: *Supplementum ad Vestigia comitorum apud Hungaros ab exordio regni eorum in Pannonia usque ad hodiernum diem celebratorum*. I. Budae 1798. 392–393.; *Gerics J.*: *Krónikáink i. m.* 183.

hanem apja, V. István (1270–1272) uralkodott. Az országbíró hamisnak nyilvánította az oklevelet.¹⁴³

1400-ban feltehetőleg Egyed somogyvári szerzetes, a tatai monostor kormányzója — majd apátja — hamisított oklevelet IV. Béla király (1235–1270) nevére. Az 1263-ra datált diploma szerint Tata falut Géza fejedelem (†997) és Szent István király adományozta Deodatus ispánnak, s az utóbbi adta azt az általa alapított tatai monostornak.¹⁴⁴ A bencés szerzetes a hamisításhoz valószínűleg a két 14. századi krónikaredakció valamelyikének a Tata nemzetségről szóló fejezetét használta fel.¹⁴⁵

Bár nem tartozik szorosan a két krónikaszerkesztmény utóéletéhez, mégis érdemes megemlíteni, hogy Zsigmond király korából és utóda, Albert (1437–1439) idejéből is ismerünk olyan okleveleket, amelyeknek a *narratió*iban Küküllei János I. Lajos-életrajzából vett részleteket találunk.¹⁴⁶

A felsorolt esetek, a Budai Krónika kapcsán említett Söptei Péter, valamint Thuróczy János példája arra engednek következtetni, hogy a 14–15. században a királyi kancellária (kancelláriák) és az udvari bíróságok vezetői, iskolázott alkalmazottai körében ismertek lehettek a krónikaredakciók, és olykor fel is használták azokat.¹⁴⁷

Az eddig elmondottak mellett az is nagyon fontos körülmény, hogy a krónikaszerkesztések komoly szerepe volt a nemesség történeti tudatának formálásában. Kimutatható, hogy Thuróczy krónikája hatással volt az 1505. évi rákosi országgyűlésen kiadott úgynevezett rákosi végzésre, amely a Habsburgok trónigényét elutasítva a nemzeti királyság eszméje mellett tett hitet.¹⁴⁸ A végzést valószínűleg Werbőczy István (†1541) fogalmazta meg,¹⁴⁹ akinek a hivatali pályafutása jól ismert: 1483–1484-ben a kancellária alkalmazásában állt mint pecsétőr (*conservator sigilli*), 1492-től az országbírói hivatalban dolgozott, feltehetőleg jegyzőként, majd 1502-től országbírói ítélmesterként, 1516-tól személynökként működött, 1525-ben nádorrá választották, 1526-tól pedig I. (Szapolyai) János király (1526–1540) kancellárja volt.¹⁵⁰ Werbőczy az ország szokásjogát összefoglaló műve, az 1514-ben befejezett *Tripartitum* összeállításánál is merített a Thuróczy-krónikából. Az I. rész 3. címében a nemesség és a szolgaság eredetét, valamint a hatalomnak a fejedelemre történő átruházását illetően átvette a hun történetből az ősi *communitas*ról szóló, eredetileg a 13. század-

¹⁴³ Regesta regum stirpis Arpadianae critico-diplomatica. Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. I–II/1–4. Szerk. Szentpétery Imre – Borsos Iván. Bp. 1923–1987. (a továbbiakban: RA) 2691. sz.; *Gerics J.*: Krónikáink i. m. 183.

¹⁴⁴ *Sörös Pongrác*: Az elenyészett bencés apátságok. (A pannonhalmi Szent-Benedek-rend története. XII/B.) Bp. 1912. 202–203.; RA 1341. sz.; *Mályusz Elemér*: Az V. István-kori gesta. Bp. 1971. 32–33. 20. jegyzet.; *Gerics J.*: Krónikáink i. m. 183.

¹⁴⁵ *Chronici Hungarici compositio* i. m. 295.; *Kristó Gy.*: Magyar historiográfia i. m. 100.

¹⁴⁶ *Mályusz E.*: Királyi kancellária i. m. 91–93.

¹⁴⁷ A kérdéshez összefoglalóan l. *Mályusz E.*: Királyi kancellária i. m.

¹⁴⁸ *Vita Mályusz Elemér*: Thuróczy János krónikája c. művéről. *Történelmi Szemle* 4. (1961) 515–524. (benne: *Mályusz Elemér*: Megjegyzések. 519–524., itt: 524.); *Kubinyi András*: Az 1505. évi rákosi országgyűlés és a szittya idelógia. *Századok* 140. (2006) 361–374.

¹⁴⁹ *Kubinyi A.*: Az 1505. évi rákosi országgyűlés i. m. 365–366.

¹⁵⁰ *Fraknói Vilmos*: Werbőczy István életrajza. Bp. 1899.; *Bónis György*: A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon. Bp. 1971. passim.; *Barta Gábor*: Egy magyar politikus a középkori

ban megszövegezett elbeszélést, amely az I. Lajos-kori krónikaredakcióból került Thuróczy munkájába.¹⁵¹

A krónikaszerkesztmények ismertsége külföldön

Előre kell bocsátanunk, hogy a két 14. századi krónikaredakció külföldi ismertségének kérdésével kapcsolatban csupán szórványos ismeretekkel rendelkezünk, ezért további rendszeres kutatásokra lenne szükség ahhoz, hogy a jelenleginél árnyaltabb képet alkothassunk ezen a téren. Az alábbi példák jól érzékeltetik, hogy ez a kutatási terület még számos új eredménnyel kecsegtethet. Ugyanakkor arra is érdemes utalni, hogy korábbi magyar történeti munkák is eljutottak más országokba. Tudjuk például, hogy Kézai Simon 1282–1285 között írt krónikájának egy példánya Itáliába került, ahol a ferences Paolino da Venezia (†1344), aki 1321-től XXII. János pápa gyóntatója és diplomatája, 1324-től pedig Pozzuoli püspöke volt, felhasználta azt világkrónikája megírása során.¹⁵² Említésre méltó, hogy a mű kilenc fennmaradt kézírata közül az egyik a lengyel humanista történétíró, Jan Długoss (1415–1480) birtokában volt.¹⁵³

A 14. századi szerkesztmények külföldi ismertsége kapcsán először Thomas Ebendorfer (1388–1464) osztrák teológust, történétírot és diplomatát, a bécsi egyetem tanárát kell megemlítenünk, aki számos történeti művet írt.¹⁵⁴ *Chronica Austriae* című munkájának kritikai kiadását Alphons Lhotsky készítette el. Megállapítása szerint a szerző egy, a Képes Krónika családjába tartozó kéziratot is felhasznált.¹⁵⁵ Ebendorfer többek között II. András király (1205–1235) első fele-

Magyarország széthullásának éveiben. (Werbőczy István kancellár, 1526–1541.) In: Mohács. Tanulmányok a mohácsi csata 450. évfordulója alkalmából. Szerk. Rúzsás Lajos – Szakály Ferenc. Bp. 1986. 275–322.; *Kubinyi András*: Werbőczy Mohács (1526) előtti politikai pályafutása. In: Tanulmányok Werbőczy Istvánról. Studien über István Werbőczy. Szerk. Hamza Gábor. Bp. 2001. 65–98.; *Neumann Tibor*: Werbőczy István származása és pályakezdése. In: A magyar jog fejlődésének fél évezrede. Werbőczy és a Hármaskönyv 500 esztendő múltán. Szerk. Máthé Gábor. Bp. 2014. 31–57.

¹⁵¹ Werbőczy István: *Tripartitum*. A dicsőséges Magyar Királyság szokásjogának hármaskönyve. Latin–magyar kétnyelvű kiadás. Bp. 1990. 64–67.; *Johannes de Thurocz*: *Chronica Hungarorum* i. m. 33–34.; *Chronici Hungarici compositio* i. m. 255–257. L. *Mályusz Elemér*: Az Eckhart-vita. Századok 65. (1931) 416–417.; *Uő*: Királyi kancellária i. m. 93–94.; *Gerics J.*: Krónikáink i. m. 183–184.; *Kubinyi A.*: Az 1505. évi rákosi országgyűlés i. m. 370–371.; *Paczolay Péter*: A király igazsága. A hatalom gyakorlása és korlátai Werbőczy művében. In: A magyar jog i. m. 378–380. A *Tripartitumhoz* l. még *Mikó Gábor*: Ismeretlen országgyűlési emlék a Jagelló-korból. Adatok az 1507 és 1514 közötti országgyűlések történetéhez, valamint Werbőczy Hármaskönyvének elkészültéhez. *Történelmi Szemle* 56. (2014) 1–26.

¹⁵² *Eckhardt Sándor*: A pannóniai hún történet keletkezése. *Századok* 62. (1928) 467–477.

¹⁵³ *Isabelle Heullant-Donat*: Une affaire d'hommes et de livres. Louis de Hongrie et la dispersion de la bibliothèque de Robert d'Anjou. In: La noblesse dans les territoires angevins à la fin du Moyen Âge. Actes du colloque international organisé par l'Université d'Angers, Angers-Samur, 3–6 juin 1998 réunis Noël Coulet – Jean-Michael Matz. (Collection de l'École française de Rome 275.) Rome 2000. 689–708.; *Veszprémy L.*: A Képes Krónika a nemzet könyvtárában i. m. 32.

¹⁵⁴ *Alphons Lhotsky*: Thomas Ebendorfer. Ein österreichischer Geschichtschreiber, Theologe und Diplomat des 15. Jahrhunderts. (Schriften der Monumenta Germaniae Historica 15.) Stuttgart 1957.

¹⁵⁵ *Thomas Ebendorfer*: *Chronica Austriae*. Hg. von Alphons Lhotsky. (Monumenta Germaniae historica. Scriptores rerum Germanicarum. Nova series XIII.) Berlin–Zürich 1967. XXXI–XXXII.

sége, Gertrúd meggyilkolásának elbeszélésénél merített a magyar krónikából, az Admonti Évkönyvből vett adatokkal egészítve ki annak híradását.¹⁵⁶ A közelmúltban a kutatás arra is felhívta a figyelmet, hogy az osztrák történetíró munkái további vizsgálatokra érdemesek, ugyanis felmerült, hogy Ebendorfer egy, a Budai Krónika családjába tartozó variánst is forgatott.¹⁵⁷

A 15. században „Magyarország iránt a környező országokban komoly érdeklődés mutatkozott jórészt a perszónálunióknak, a magyar–Habsburg, valamint a magyar–török viszony fordulatainak, a magyar királyok török, morva, lengyel és osztrák területek ellen indított hadjáratainak köszönhetően.”¹⁵⁸ Ezzel kapcsolatban utalok Enea Silvio Piccolomini — a későbbi II. Pius pápa (1458–1464) — 1453-ban kelt, Barius Miklósnak, a magyar titkos kancellária alkancellárjának címzett levelére. Ebben említést tesz arról, hogy írt egy levelet Vitéz Jánosnak, amelyben egy magyar történeti művet kért: „petebam commodari mihi historiam Hungaricam”.¹⁵⁹ Piccolomini tehát attól a Vitéz Jánostól kért egy magyar történeti munkát, aki az első magyarországi nyomda megalapításának és a Budai Krónika kidyomtatásának a hátterében állt, és aki 1453-ban, az idézett levél keltének időpontjában váradi püspökként (1445–1465) a titkos kancelláriát vezette.¹⁶⁰

A Képes Krónika családjába tartozó Teleki-kódexre is érdemes visszautalni, amelynek krónikasövegét — az utána olvasható másolói bejegyzés szerint — 1462-ben egy olyan kéziratról másolták, amelyet a francia király adományozott a szerb despotának. Ezek szerint a francia királyok birtokában is volt egy olyan kódex, amely a Képes Krónika családjába tartozó krónikaváltozatot tartalmazott.¹⁶¹ Joggal fogalmazta meg a kutatás azt a feltevést, amely szerint a magyarok krónikájának számos kézírata elkerülhetett külföldre, például királyi ajándékként.¹⁶²

Hangsúlyozandó, hogy az I. Károly-kori krónikaszerkesztmény szövege 1473-ban megjelent nyomtatásban. Ahogy említettem, a fennmaradt példányok

¹⁵⁶ *Ebendorfer*: *Chronica* i. m. 109.; *Körmendi Tamás*: A Gertrúd királyné elleni merénylet a külföldi elbeszélő forrásokban. *Történelmi Szemle* 51. (2009) 184–185. Vö. *Uő*: A Gertrúd királyné elleni merénylet a magyar gestaszerkesztményben. In: *Auxilium historiae. Tanulmányok a hetvenesztendős Bertényi Iván tiszteletére*. Szerk. Körmendi Tamás – Thoroczkay Gábor. Bp. 2009. 195–205.

¹⁵⁷ *Veszprémy L.*: A Képes Krónika és Anonymus i. m. 594–595.

¹⁵⁸ *Veszprémy L.*: Egy késő középkori világkrónika i. m. 467.

¹⁵⁹ *Nicolaus Barius – Georgius Polycarpus de Kostolan – Simon Hungarus – Georgius Augustinus Zagabriensis*: *Reliquiae*. Ed. Ladislaus Juhász. (Bibliotheca scriptorum medii recentisque aevorum, Saeculum XV.) Lipsiae 1932. 5. Barius Miklóshoz l. *Véber János*: Barius Miklós, egy humanista műveltségű főpap a 15. század közepén. In: „Causa unionis, causa fidei, causa reformationis in capite et membris”. *Tanulmányok a konstanzi zsinat 600. évfordulója alkalmából*. Szerk. Bárány Attila – Pósnán László. Debrecen 2014. 414–421. Piccolomini és Vitéz levelezéséhez l. Szilágyi Emőke Rita: Vitéz János és Enea Silvio Piccolomini levelezése az 1450-es években. In: *Convivium Pajorin Klára 70. születésnapjára*. Ed. Enikő Békés – Emericus Tegye. (Classica, mediaevalia, neolatina 6.) Debreceni et Budapestini 2012. 195–205.

¹⁶⁰ *Kertész Balázs*: V. László-kori levél- és beszédgyűjtemény a Bajor Állami Könyvtár Clm 8482 jelzetű kódexében. *Ars Hungarica* 39. (2013) 103. 32. jegyzet.

¹⁶¹ L. a Képes Krónikáról és a Teleki-kódexről elmondottakat.

¹⁶² *Veszprémy L.*: A Képes Krónika és Anonymus i. m. 594.

és a kéziratos másolatok provenienciája, valamint jelenlegi őrzőhelyei arra utalnak, hogy a mű a közép-európai régióban terjedt el.¹⁶³

A kutatás régóta ismeri a valószínűleg bajorországi születésű karintiai plébános, Jakob Unrest (†1500) német nyelvű „Magyar króniká”-ját, amelyet a szerző 1490 körül fejezett be.¹⁶⁴ A mű forrását vagy forrásait mind ez ideig nem sikerült megnyugtatóan azonosítani. A Budai Krónika és Thuróczy munkája mellett az is felmerült, hogy a szerző egy ma már ismeretlen magyar krónikát (vagy krónikákat) használt.¹⁶⁵

Könyvtárkatalógusok is tartalmazhatnak a magyar krónikákra történő utalást. XIII. Benedek pápa (1394–1423) könyvtárának az 1405–1408 közötti évekből fennmaradt katalógusa említ egy *Cronica Ungarorumot*, azt azonban nem tudjuk, hogy melyik krónikaváltozatról van szó. A magyar mellett egy spanyol és egy szicíliai országtörténetre is utal a katalógus, ami minden bizonnyal a pápai diplomácia érdeklődésének a jele.¹⁶⁶ Guillaume Fillastré bíboros, a reims-i érsek vikáriusa, aki fontos szerepet játszott a konstanzi zsinaton (1414–1418), gazdag könyvtárral rendelkezett, melyet — két kötet kivételével — még életében a reims-i káptalannak adományozott.¹⁶⁷ A káptalani könyvtár 1456–1479 között vezetett leltára 53, a bíboroshoz köthető könyvet tartalmaz, köztük egy 44 levél terjedelmű *Historia Ungarorumot* is. Elképzelhető, hogy a kézirat megszerzése valamilyen formában a zsinathoz köthető, amelyen Magyarországról több ezer egyházi és világi személy jelent meg.¹⁶⁸

Krónikáink és a történeti érdeklődés

A 14. századi krónikaszerkesztmények utóélete összefügg a történeti múlt iránti érdeklődés — véleményem szerint rendkívül összetett — kérdésével, amellyel kapcsolatban a szakirodalomban elszórtan számos hosszabb-rövidebb megjegyzést vagy gondolatmenetet olvashatunk. Itt csupán a következőket szeretném kiemelni. Mályusz Elemér a királyi kancellária és a krónikaírás kapcsolatáról írt, többször hivatkozott munkájában részben a történeti érdeklődés hi-

¹⁶³ L. a Budai Krónikáról elmondottakat.

¹⁶⁴ Kiadása: *Franz v. Krones*: Jakob Unrests Bruchstück einer deutschen Chronik von Ungarn. Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 1. (1880) 337–372.; *Adolf Armbruster*: Jakob Unrests Ungarische Chronik. Revue Roumaine d’Histoire 13. (1974) 473–508. Unresthez l. uo. 473–481.

¹⁶⁵ *Krones, F.*: Jakob Unrests Bruchstück i. m. 352–353.; *Armbruster, A.*: Jakob Unrests Ungarische Chronik i. m. 476–477.; *Tringli I.*: A magyar történetírás i. m. 505. A kérdéshez legújabban l. *Mikó Gábor*: Élt-e valaha Szent István fia, Ottó herceg? Egy ismeretlen 15. századi krónika tanúsodása. Történelmi Szemle 55. (2013) 1–9.

¹⁶⁶ *Veszprémy L.*: Az Ősgesztától Bonfiniig i. m. 35.; *Uő*: A Képes Krónika a nemzet könyvtárában i. m. 33.; *Uő*: A Képes Krónika és Anonymus i. m. 594. 31. jegyzet.

¹⁶⁷ *Colette Jeudy*: La bibliothèque de Guillaume Fillastré. In: Humanisme et culture géographique à l’époque du concile de Constance autour de Guillaume Fillastré. Actes du Colloque de l’Université de Reims 18–19 novembre 1999. Ed. Didier Marcotte. Brepols, Turnhout 2002. 245–290.

¹⁶⁸ *Jeudy, C.*: La bibliothèque i. m. 289.; *Csukovits Enikő*: A konstanzi zsinat, mint könyvvásár és tudományos fórum. In: „Causa unionis ...” i. m. 52–59., különösen 59. E helyen is köszönetet mondok Csukovits Enikőnek, aki felhívta a figyelmemet a Fillastré bíboros könyvtárában található *Historia Ungarorumra*.

ányával magyarázta, hogy Küküllei János munkájának elkészülte után egy évszázad telt el, mire Thuróczy Jánosnak köszönhetően új krónikaszingtézis születt. 169 Ugyanakkor az okfejtésében a következőket is olvashatjuk: „A magyar múlt iránt kétségtelenül volt állandó érdeklődés, elsősorban a királyi udvarban, sőt, mint a gestaszerkesztmények másolatai mutatják, fokozatosan szerte az egész országban. Olvasó közönségben nem volt tehát hiány.” 170 Kristó Gyula a középkori magyarországi történetírásról írt munkájában többször is hangsúlyozta a múlt iránti érdeklődés meglétét a 14–15. században, 171 Veszprémy László pedig néhány évvel ezelőtt arra figyelmeztetett, hogy a korábban vélnél sokkal gazdagabb historiográfiai tradícióval és a fennmaradtaknál lényegesen több krónikakézirattal kell számolnunk. 172 Az említett szerzőkkel egyetértve úgy gondolom, hogy mindaz, amit Anjou-kori krónikáink utóéletéről elmondhatunk, a késő középkorban egyre szélesebb körben jelentkező történeti érdeklődés szerves része és bizonyága.

THE AFTERLIFE OF FOURTEENTH-CENTURY HUNGARIAN CHRONICLE REDACTIONS
IN THE LATE MIDDLE AGES

by Kertész Balázs
(Summary)

In the course of the fourteenth century two chronicle redactions were prepared in Hungary, which narrated the history of the Hungarians. The earlier redaction was made during the reign of Charles I (1301–1342), presumably in the Franciscan monastery at Buda, whence it is traditionally known as the Minorite Chronicle of Buda. Opinions diverge in the scholarly literature as to whether it is the work of one single author or a compilation of several hands. Its text, which seems to have ended originally with the year 1333, has been maintained by four codices and an incunabulum. This group of texts is called the family of the Buda Chronicle, after the *Chronica Hungarorum*, which appeared in 1473 at Buda as the first book printed in Hungary. The other redaction was composed during the reign of Charles's son and successor, Louis I (the Great, 1342–1382): its author-editor started to write the chronicle on 15 May 1358. His main source was the redaction from the period of Charles, which he interpolated with information about the eleventh and twelfth centuries, taken from one or more sources now lost. The text of this later redaction has been preserved by five manuscripts. This group is known as the family of the Illuminated Chronicle, after its earliest manuscript, the splendidly illustrated work ordered by king Louis I himself. Alongside the extant manuscripts, lost codices are also to be reckoned with.

In the course of the fourteenth and fifteenth centuries other chronicles and compilations, more suited to everyday use, were made on the basis of the two early redactions. This certainly indicates a considerable need for brief historical works in that period. In the 1480s János Thuróczy, who knew both redactions, came forward with a new chronicle synthesis, which was twice printed in 1488, first at Brunn, and then at Augsburg. Chronicles were used in law and legal literacy, although in most cases it is impossible to establish which among the redactions was relied on.

The Hungarian chronicle redactions were also known abroad. Witness to such knowledge are the Austrian Chronicle (*Chronica Austriae*) of Thomas Ebendorfer (1388–1464), Austrian theologian, historian and diplomat, or the German-language Hungarian chronicle written by the Carinthian parish priest, Jakob Unrest (†1500).

169 Mályusz E.: Királyi kancellária i. m. 103–105.

170 Mályusz E.: Királyi kancellária i. m. 106.

171 Kristó Gy.: Magyar historiográfia i. m. passim.

172 Veszprémy L.: A Képes Krónika és Anonymus i. m. 595.

